

หน่วยที่ 14

ประสบการณ์การจัดการป้าชุมชนในประเทศไทย

อาจารย์พิชัย เอกศิริพงษ์

ชื่อ	อาจารย์พิชัย เอกศิริพงษ์
วุฒิ	วท.บ. (วนศาสตร์) มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ศศ.ม. (สาขาวิชานโยบายและการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม) มหาวิทยาลัยเกริก
ตำแหน่ง	ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมการจัดการป้าชุมชน สำนักจัดการป้าชุมชน กรมป่าไม้
หน่วยที่ปรับปรุง	หน่วยที่ 14

แผนการสอนประจำหน่วย

ชุดวิชา การป่าไม้ชุมชน

หน่วยที่ 14 ประสบการณ์การจัดการป่าชุมชนในประเทศไทย

ตอนที่

- 14.1 บทบาทของกรมป่าไม้ในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน
- 14.2 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาระบบที่ดิน
- 14.3 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและด้านแบบการเรียนรู้
- 14.4 การจัดการป่าชุมชนเพื่อเป็นแหล่งอาหารชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่า

แนวคิด

1. กรมป่าไม้เป็นหน่วยงานหลักในการให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าชุมชน ภายใต้ระเบียบและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และเป็นไปตามความต้องการของชุมชน โดยสอดคล้องกับนโยบายและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง รวมถึง วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตริมฝาย
2. จากการศึกษาป่าชุมชนในพื้นที่ต่างๆ พบว่าแต่ละชุมชนมีวัตถุประสงค์หลักในการบริหารจัดการป่าชุมชนเพื่อดูแลรักษาป่าให้คงอยู่ เช่นเดียวกัน โดยมีกิจกรรมการบริหารจัดการป่าหลักๆ คือ การป้องกันรักษาป่า การฟื้นฟูป่า และมีจุดเด่นในการบริหารจัดการป่าที่แตกต่างกัน ออกไปตามบริบทของแต่ละชุมชน
3. การป่าไม้ชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาระบบที่ดิน เป็นการบริหารจัดการป่าชุมชน เพื่อให้ป่ามีสภาพอุดมสมบูรณ์ มีการดูแล บำรุงรักษาป่า ปลูกทดแทน รวบรวมพัฒนาระบบที่ดิน ท้องถิ่นให้กลับคืนมา เพื่อเน้นการใช้ประโยชน์ทางอ้อมของป่าเป็นสำคัญ เช่น เป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน เป็นแหล่งน้ำ เป็นต้น
4. การป่าไม้ชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและด้านแบบการเรียนรู้ เป็นการบริหารจัดการป่าชุมชนที่มีจุดเด่นในแต่ละพื้นที่ เพื่อเป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งเรียนรู้ เช่น มีถ้ำ น้ำตก หรือไม้ใหญ่ที่มีคุณค่า เป็นต้น ซึ่งหากไม่มีการจัดการที่เหมาะสม ป่าชุมชนดังกล่าวก็จะเสื่อมโทรมและเกิดความเสียหายในที่สุด ดังนั้น ชุมชนต้องมีการบริหารจัดการที่ดี เพื่อรักษา น้ำท่องเที่ยวและคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยอาจมีการจัดโภมสเตย์ อาหาร ของที่ระลึก หรือจัดเตรียมมัคคุเทศก์น้อยทำหน้าที่แนะนำสถานที่และพร瑄ไม้ในป่า ซึ่งอาจแบ่งรายได้บางส่วนกลับมาเป็นกองทุนในการดูแลรักษาป่าชุมชน

5. ป่าชุมชนเปรียบเสมือนคลังอาหารและยาของชุมชน ชุมชนหลายแห่งจึงเข้าไปมีส่วนร่วมกับภาครัฐในการบริหารจัดการป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ และใช้ประโยชน์จากป่าในหลายๆ ด้าน เช่น พืชและของป่ากินได้ สมุนไพร การใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคและการผลิตไฟฟ้า จากพลังน้ำ เป็นต้น

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาหน่วยที่ 14 จบแล้ว นักศึกษามาตรถ

1. อธิบายสาเหตุความจำเป็นของการจัดการป่าชุมชนในประเทศไทยได้
2. อธิบายปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลในการจัดการดูแลป่าชุมชนประสบผลสำเร็จได้
3. อธิบายความสำเร็จในการบริหารจัดการป่าชุมชนของประเทศไทยได้

กิจกรรมระหว่างเรียน

1. ทำแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียนหน่วยที่ 14
2. ศึกษาเอกสารการสอนตอนที่ 14.1-14.4
3. ปฏิบัติกรรมตามที่ได้รับมอบหมายในเอกสารการสอนแต่ละตอน
4. พั้งรายการวิทยุกระจายเสียง
5. ชมรายการวิทยุโทรทัศน์
6. เข้ารับบริการสอนเสริม (ถ้ามี)
7. ทำแบบประเมินผลตนเองหลังเรียนหน่วยที่ 14

สื่อการสอน

1. เอกสารการสอน
2. แบบฝึกปฏิบัติ
3. รายการสอนทางวิทยุกระจายเสียง
4. รายการสอนทางวิทยุโทรทัศน์
5. การสอนเสริม (ถ้ามี)

การประเมินผล

1. ประเมินผลจากแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียนและหลังเรียน
2. ประเมินผลจากการกิจกรรมและแนวตอบท้ายเรื่อง
3. ประเมินผลจากการสอบไปประจำภาคการศึกษา

**เมื่ออ่านแผนการสอนแล้ว ขอให้ทำแบบประเมินผลตนเองก่อนเรียน
หน่วยที่ 14 ในแบบฝึกปฏิบัติ แล้วจึงศึกษาเอกสารการสอนต่อไป**

ตอนที่ 14.1

บทบาทของกรมป่าไม้ในการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน

โปรดอ่านหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของตอนที่ 14.1 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

หัวเรื่อง

- 14.1.1 ความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชน
- 14.1.2 กระบวนการส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชนของกรมป่าไม้
- 14.1.3 การสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชน

แนวคิด

1. การส่งเสริมการจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ มีวิัฒนาการมาจากการดำเนินงานโครงการต่างๆ แบบมีส่วนร่วมในอดีต โดยได้น้อมนำแนวทางตามพระราชดำริ เช่น หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การปลูกป่าในใจคน การปลูกป่า 3 อายุ ปะโยชน์ 4 อายุ เป็นต้น มาประยุกต์ใช้ดำเนินการภายใต้ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
2. กรมป่าไม้มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงานด้านป่าชุมชนทุกขั้นตอน โดยเฉพาะกระบวนการจัดตั้งป่าชุมชน ซึ่งต้องมีการประสานราษฎร มีการคัดเลือก คณะกรรมการป่าชุมชน มีมติร่วมกันให้จัดตั้งป่าชุมชนและมีหนังสือยื่นคำขอจัดตั้ง ป่าชุมชนจากชุมชน เพื่อให้เจ้าหน้าที่ออกใบตรวจสอบและจัดทำแผนที่ขอบเขต รวมทั้ง ประชุมร่วมกับชาวบ้าน เพื่อจัดทำโครงการป่าชุมชนเสนอกรมป่าไม้เพื่อพิจารณาอนุมัติ ต่อไป
3. ในการสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชน ชุมชนสามารถจัดทำแผนงานกิจกรรมเสนอ ของบประมาณจากกรมป่าไม้ หรือหน่วยงานราชการอื่น เช่น องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น องค์กรเอกชนต่างๆ เป็นต้น เพื่อนำมาใช้ในการดำเนินงานกิจกรรมต่างๆ ของ ชุมชนตามความเหมาะสมในแต่ละพื้นที่

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 14.1 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. อธิบายความเป็นมาและการพัฒนาการจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้ได้
2. อธิบายกระบวนการจัดตั้งป่าชุมชนของกรมป่าไม้ได้
3. อธิบายการสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชนได้

เรื่องที่ 14.1.1

ความเป็นมาของการจัดการป่าชุมชน

วิถีชีวิตของชุมชนในชนบทไทยส่วนใหญ่ ผูกพันอยู่กับพื้นที่ป่าไม้เป็นระยะเวลาภูมิภาค พื้นที่ป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งผลิตภัณฑ์และแหล่งรายได้ตัวหลัก ทางเศรษฐกิจเป็นไปอย่างรวดเร็ว มีการใช้ทรัพยากร่างกายต่างๆ เป็นวัตถุดิบเพื่อการผลิตจำนวนมาก ก่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ มีการบุกรุกแผ่ถางเปลี่ยนพื้นที่ป่าไม้เป็นที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ทำให้สูญเสียพื้นที่ป่าไม้อย่างถาวร เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรื่นๆ ตามมา เช่น ทำให้ขาดแคลนน้ำ ดินขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่งผลให้ทำการเกษตรไม่ได้ผล การป่าไม้ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดูแลรักษาระบบนิเวศน์ จึงทำการป้องกันปราบปราม และจับกุมผู้กระทำการโดยตลอด แต่ด้วยข้อจำกัดของงบประมาณ ยานพาหนะ อุปกรณ์และบุคลากร รวมทั้งพื้นที่ป่าที่ต้องดูแลเป็นจำนวนมาก ทำให้การป้องกันปราบปรามยังไม่เพียงพอต่อการดูแลรักษาป่า นอกจากนี้การบุกรุกพื้นที่ป่าไม้ยังก่อให้เกิดความขัดแย้งรุนแรงและบอยครั้งระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐผู้ปฏิบัติงานด้านป่าไม้กับราษฎรที่อาศัยทรัพยากรป่าไม้ในการดำรงชีวิต

จากปัญหาดังกล่าวทำให้จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนวิธีการดำเนินการ จากเดิมที่ให้รัฐมีหน้าที่ดูแลรับผิดชอบเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติเพียงฝ่ายเดียวเป็นการกระจายอำนาจ โดยให้ราษฎรและองค์กรชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม เช่น ให้องค์กรบริหารส่วนตำบล (อบต.) ซึ่งเป็นหน่วยงานราชการส่วนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมกับพนักงานเจ้าหน้าที่ตามกฎหมาย ในกระบวนการคุ้มครอง ดูแล บำรุงรักษาระบบนิเวศน์ และสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ กรมป่าไม้จึงมีแนวคิดที่จะให้ชุมชนที่อยู่ในและนอกเขตป่า ช่วยเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในการดูแลรักษาป่าในรูปแบบ “ป่าชุมชน”

แนวคิดในการบริหารจัดการป่าในรูปแบบป่าชุมชน มีวัตถุการมาจากการดำเนินงานโครงการด้านป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมต่างๆ ในอดีต เช่น โครงการหมู่บ้านป่าไม้ เพื่อร่วมรวมราษฎรที่จะจัดการในเขตต้นน้ำลำธารมาอยู่ในพื้นที่ ซึ่งหมายความว่าการเข้ามาร่วมกับการเกษตรในพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพเสื่อมโทรม มีการปลูกป่าเพื่อปรับปรุงสิ่งแวดล้อม และรักษาป่าที่ยังคงมีความอุดมสมบูรณ์ โครงการปลูกไม้ยืนต้นแบบประชาอาสาโดยปลูกตามโรงเรียน วัด สองข้างทาง ที่สาธารณะประจำหมู่บ้าน ค่ายลูกเสือ หรือสถานที่ราชการ โครงการปลูกไม้ฟืนป่าชุมชน เพื่อเป็นแหล่งพลังงานให้กับชุมชนในหมู่บ้าน และต่อมาในช่วง พ.ศ. 2530 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการโครงการพัฒนาป่าชุมชน โดยดำเนินการในพื้นที่สาธารณะของหมู่บ้าน มีการจัดกลุ่มเกษตรกร อบรมกลุ่มเกษตรกรและครุภัณฑ์ในพื้นที่เป้าหมาย สนับสนุนการเพาะปลูกไม้และส่งเสริมให้ปลูกป่าชุมชนในพื้นที่หมู่บ้าน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 (พ.ศ. 2530-2534) ควบคู่ไปกับการดำเนินการโครงการส่งเสริมความร่วมมือด้านป่าไม้ ในท้องที่จังหวัดเป้าหมาย 47 จังหวัด โดยความช่วยเหลือของ UNDP/FAO/SIDA เพื่อให้บริการทางด้านป่าไม้ ให้ชุมชนต่างๆ ที่พื้นที่ป่าไม้ได้มีความรู้ความเข้าใจในการดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าอย่างถูกต้อง และกรมป่าไม้ยังได้รับความ

ช่วยเหลือจากภูมิชีฟอร์ดในการพัฒนาโครงการนำร่องทางวนศาสตร์ชุมชนในประเทศไทย โดยเป็นความร่วมมือระหว่างกรมป่าไม้ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และมหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินงานด้านวนศาสตร์บนที่สูงอีกด้วย

ในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 (พ.ศ. 2535-2539) โครงการพัฒนาป่าชุมชนได้ถูกกำหนดให้เป็นกิจกรรมหนึ่งในแผนพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด ตามแผนพัฒนาจังหวัด ภายใต้ระบบโครงการพัฒนาชนบท (กชช.) ซึ่งมุ่งกระจายอำนาจจากส่วนกลางไปยังส่วนภูมิภาค โดยมีการฝึกอบรมเจ้าหน้าที่ของภาครัฐและกลุ่มราษฎร เพื่อการดำเนินการป่าชุมชน การศึกษาและวิจัยกึ่งปฏิบัติการ โดยการประสานงานระหว่างภาครัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชน

ในปี พ.ศ. 2540 กรมป่าไม้ยังทำการส่งเสริมและพัฒนาโครงการป่าชุมชนตลอดมา จนกระทั่งปี 2542 กรมป่าไม้ได้อศักยภูมิมาตรฐานมาตรา 19 ของพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 และมาตรา 17 (2) ของพระราชบัญญัติป่าไม้ พุทธศักราช 2484 ส่งเสริมให้ชุมชนทำการจัดตั้งป่าชุมชนเป็นผลสำเร็จครั้งแรก ในวันที่ 21 ธันวาคม 2542 จำนวน 3 ที่ด้วยกัน คือ

- ป่าชุมชนเขาราวเทียนทอง หมู่ที่ 10 ต.นินาม อ.นินาม จ.ชัยนาท
- ป่าชุมชนปางนุน หมู่ที่ 6 ต.นาบ่อคำ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร
- ป่าชุมชนเขาวังเยี่ยม หมู่ที่ 9 ต.นาบ่อคำ อ.เมือง จ.กำแพงเพชร

ซึ่ง ณ วันที่ 31 ธันวาคม 2560 กรมป่าไม้ได้ทำการจัดตั้งป่าชุมชน รวมทั้งสิ้น 10,537 หมู่บ้าน รวมพื้นที่มากกว่า 5.77 ล้านไร่

กรมป่าไม้ได้ให้ความสำคัญกับการส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน และได้กำหนดโครงสร้างหน่วยงานอัตรากำลัง และงบประมาณ รองรับภารกิจดังกล่าวมาโดยตลอด โดยได้จัดตั้งสำนักจัดการป่าชุมชนขึ้นในปี พ.ศ. 2545 ปัจจุบันมีส่วนงานที่รับผิดชอบภารกิจหน้าที่ต่างๆ ดังนี้

1. ส่วนอำนวยการ ทำหน้าที่ปฏิบัติด้านงานสารบรรณ การพัสดุ งานบุคลากร แผนงานและงบประมาณ
2. ส่วนส่งเสริมการมีส่วนร่วม ทำหน้าที่ในการส่งเสริมเครือข่ายป่าชุมชน และส่งเสริมดำเนินงานร่วมกับหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง
3. ส่วนส่งเสริมการจัดการป่าชุมชน ทำหน้าที่ส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน การสนับสนุนงบประมาณอุดหนุนให้ชุมชนตามระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง
4. ส่วนพัฒนาวนศาสตร์ชุมชน ทำหน้าที่ศึกษาวิจัยพัฒนางานด้านวนศาสตร์ชุมชน การพัฒนาระบบวนเกษตร และงานด้านวิชาการที่เกี่ยวข้อง

กิจกรรม 14.1.1

จงอธิบายความเป็นมาและพัฒนาการบริหารจัดการป่าชุมชนของกรมป่าไม้

แนวคิดกิจกรรม 14.1.1

การบริหารจัดการป่าชุมชนมีวิัฒนาการมาจากการดำเนินงานโครงการด้านป่าไม้อย่างมีส่วนร่วมในอดีต โดยเน้นสนองตอบความต้องการของชุมชน เพื่อแก้ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

เรื่องที่ 14.1.2

กระบวนการส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชนของกรมป่าไม้

กรมป่าไม้มุ่งเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการด้านป่าชุมชนทุกขั้นตอน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในขั้นตอนการจัดตั้งป่าชุมชน จะต้องเป็นไปตามความต้องการของชุมชน ซึ่งมีกระบวนการส่งเสริมการจัดตั้งป่าชุมชน ดังแสดงในภาพที่ 14.1 และ 14.2 และมีรายละเอียดดังนี้

1. การจัดทำโครงการป่าชุมชน

การจัดทำโครงการป่าชุมชนเพื่อเสนอกรมป่าไม้เพื่อนุมัติโครงการ มีขั้นตอนหลักๆ ในการดำเนินงานอยู่ 3 ขั้นตอน ดังนี้

1.1 การขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (ปชช.1) การขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน เป็นการส่งเสริมให้ชุมชนในหมู่บ้านที่มีความประสงค์จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าใกล้หมู่บ้าน จัดทำคำขอจัดตั้งป่าชุมชนโดยมีวิธีการดำเนินการ ดังนี้

1.1.1 เจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชนและผู้นำชุมชนจัดประชุมราษฎรอย่างเปิดเผย เพื่อชี้แจง ทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ในการจัดทำโครงการป่าชุมชนโดยให้มีมติจากที่ประชุมว่าเห็นสมควรร่วมกัน จัดทำโครงการป่าชุมชน จากนั้นให้คัดเลือกคณะกรรมการป่าชุมชน และประธานคณะกรรมการป่าชุมชน พร้อมจัดทำแผนที่สังเขปแสดงที่ดัง พร้อมเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง เสนอหน่วยงานรับผิดชอบ

1.1.2 ราชภูมิในหมู่บ้านได้มีความประสงค์จะขอเข้าร่วมจัดทำโครงการป่าชุมชนในท้องที่นั้นๆ และราชภูมิในชุมชนนั้นมีศักยภาพที่สามารถเข้าไปดูแลรักษาป่าที่จะขอเข้าร่วมจัดทำโครงการป่าชุมชนได้ จะต้องมีอายุตั้งแต่สิบแปดปีบริบูรณ์ขึ้นไป มีภูมิลำเนาอยู่ในท้องที่ จำนวนตั้งแต่ 50 คนขึ้นไป ลงทะเบียนมีชื่อ ในหนังสือร้องขอเข้าร่วมจัดทำโครงการป่าชุมชน ยื่นต่อผู้นำชุมชน (ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายกองค์การ บริหารส่วนตำบล นากเทศมนตรี หรือประธานคณะกรรมการป่าชุมชนแล้วแต่กรณี) เป็นตัวแทนยื่นแบบคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.1)

1.2 รายงานการตรวจสอบพื้นที่ตามคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.2)

1.2.1 เมื่อหน่วยงานรับผิดชอบรับคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชนแล้วจะทำการมอบหมายให้ข้าราชการตั้งแต่ระดับปฏิบัติงานหรือปฏิบัติการขึ้นไปร่วมกับผู้นำชุมชน ดำเนินการตรวจสอบสภาพภูมิประเทศจริง ข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ของพื้นที่ให้มีความถูกต้องและเอียดซัดเจน โดยผู้ยื่นคำขอหรือผู้ได้รับมอบหมายเป็นผู้นำตรวจพื้นที่และให้ชาวบ้านเป็นพยาน

1.2.2 คณะกรรมการที่ดังกล่าว ตรวจสอบความชัดเจนของพื้นที่ดำเนินการตามคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน และจัดทำแผนที่แสดงโครงการป่าชุมชน หากพื้นที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับหน่วยงาน หรือองค์กรอื่นใด ให้ประสานงานกับหน่วยงานนั้นๆ เพื่อชี้แจงความต้องการของราชภูมิในท้องถิ่นให้ทราบ และเสนอผู้บังคับบัญชาพร้อมให้เหตุผลประกอบว่าสมควรจัดทำโครงการป่าชุมชนหรือไม่ หากมีความเห็นว่าไม่สมควรจัดทำป่าชุมชนให้หน่วยงานรับผิดชอบมีหนังสือแจ้งผู้ยื่นคำขอ เพื่อประสานงานแจ้งราชภูมิผู้ร้องขอเพื่อทราบ พร้อมเหตุผลประกอบ

1.3 การเสนอโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.3)

1.3.1 เจ้าหน้าที่ร่วมกับผู้นำชุมชนจัดทำรายงานการตรวจสอบสภาพพื้นที่ และมีความเห็นว่าสมควรจัดทำโครงการป่าชุมชน ให้ร่วมกันจัดทำโครงการป่าชุมชนในแบบ ปชช.3 เมื่อจัดทำโครงการแล้ว ให้เสนอ นายกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและนายอำเภอท้องที่ทราบล่วงหน้าตามสมควร และพิจารณาให้ความเห็นหากมีความเห็นที่เป็นประโยชน์ ให้นำความเห็นนั้นประกอบการพิจารณาด้วย หากดำเนินการในพื้นที่อื่นๆ และพื้นที่ดำเนินการเกี่ยวข้องกับหน่วยงานใด ให้เสนอหัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบและต้องได้รับความยินยอมหรือแจ้งไม่ขัดข้องเป็นลายลักษณ์อักษรจากหัวหน้าหน่วยงานที่กำกับดูแลหรือผู้มีอำนาจครอบครองพิจารณาให้ความเห็นในแบบ ปชช.3

1.3.2 การตรวจสอบและเสนอโครงการป่าชุมชน ให้หน่วยงานรับผิดชอบตรวจสอบการจัดทำโครงการป่าชุมชน เมื่อเห็นว่าครบถ้วนถูกต้องแล้ว ลงชื่อในฐานะผู้ตรวจสอบโครงการและเอกสารที่เกี่ยวข้องเสนอให้หัวหน้าหน่วยงานรับผิดชอบลงนามในฐานผู้เสนอโครงการ รวมรวมเอกสารโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.3) ฉบับจริง แนบสำเนาคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.1) สำเนารายงานการตรวจสอบพื้นที่ตามคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.2) และเอกสารที่เกี่ยวข้อง พร้อมรายชื่อข้าราชการอย่างน้อย 1 คน และรายชื่อคณะกรรมการป่าชุมชน เสนอกรมป่าไม้ พิจารณาอนุมัติโครงการ และสั่งการให้เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานโครงการป่าชุมชน โดยมีกำหนดระยะเวลาดำเนินการ 10 ปี นับตั้งแต่วันที่กรมป่าไม้อনุมัติโครงการ

2. การรายงานผลการปฏิบัติงาน (แบบ ปชช.4)

เจ้าหน้าที่กรมป่าไม้หรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในโครงการป่าชุมชน ดำเนินการร่วมกับราชภูมิในชุมชน จัดทำรายงานผลการปฏิบัติงานตามแบบ ปชช.4 โดยให้ระบุผลการแบ่งกลุ่มป่าชุมชนตามที่กรมป่าไม้กำหนด คือ ป่าชุมชนพัฒนาดีมาก ป่าชุมชนพัฒนาปานกลาง ป่าชุมชนควรปรับปรุง และป่าชุมชนที่ควรยกเลิก ซึ่งผลการประเมินดังกล่าวมีผลต่อการขอต่ออายุโครงการป่าชุมชน โดยป่าชุมชน

พัฒนาดีมาก ป้าชุมชนพัฒนาปานกลาง และป้าชุมชนควรปรับปรุง ให้นำผลการแบ่งกลุ่มป้าชุมชนมาประกอบการพิจารณาการขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนตามแบบ ปชช.5

3. การต่ออายุโครงการป้าชุมชน

เมื่อวันดีก็คงป้าไม่อนุமัติโครงการป้าชุมชนและครบกำหนดระยะเวลาดำเนินการแล้ว หากราชภูมิมีความประสงค์ที่จะขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนตามแนวทางการจัดทำโครงการป้าชุมชนของกรมป้าไม้ ให้ผู้นำชุมชนยื่นหนังสือร้องขอเพื่อต่ออายุโครงการป้าชุมชน จากนั้นให้เจ้าหน้าที่ป้าไม้ร่วมกับผู้นำชุมชนหรือผู้นำชุมชนจัดประชุมราชภูมิ และมติจากที่ประชุมราชภูมิให้ดำเนินการต่ออายุโครงการป้าชุมชน และนำผลการแบ่งกลุ่มป้าชุมชนที่อยู่ในเกณฑ์ที่จะขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนได้ เพื่อประกอบการพิจารณาขอต่ออายุโครงการป้าชุมชน พร้อมเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องต่อไป ซึ่งกรณีการต่ออายุโครงการป้าชุมชน มี 3 กรณีด้วยกัน คือ

3.1 กรณีไม่มีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระของโครงการเดิม ให้จัดทำคำขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนตามแบบ ปชช.5 การขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนสามารถดำเนินการได้ หากไม่มีความประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อหาสาระและรายละเอียดใดๆ ในโครงการป้าชุมชน (ปชช.1-3) ฉบับเดิม โดยให้จัดทำคำขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนตามแบบ ปชช.5 โดยแนบสำเนาแบบ ปชช.3 ฉบับเดิม เจ้าหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้อง หากดำเนินการในพื้นที่อื่นๆ ที่ไม่ใช่พื้นที่ป้าหรือป้าสงวนแห่งชาติ ให้เสนอหัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบพื้นที่นั้นๆ โดยต้องได้รับความยินยอมหรือแจ้งไม่ชัดข้องเป็นลายลักษณ์อักษรจากหน่วยงานที่กำกับดูแลหรือผู้มีอำนาจครอบครองพิจารณาให้ความเห็น โดยเจ้าหน้าที่ร่วมรวมเอกสารเสนอหัวหน้าหน่วยงานรับผิดชอบ แนบสำเนาโครงการป้าชุมชน (ปชช.3) ฉบับเดิม พร้อมเอกสารที่เกี่ยวข้อง

3.2 กรณีมีการเปลี่ยนแปลงเนื้อหาสาระของโครงการเดิม การขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนหากราชภูมิมีความประสงค์ที่จะขอเปลี่ยนแปลงแก้ไขเนื้อหาสารารายละเอียดของโครงการป้าชุมชน (แบบ ปชช.3) ฉบับเดิม หรือเอกสารโครงการป้าชุมชน (แบบ ปชช.3) ฉบับเดิมชำรุดหรือสูญหาย แต่ไม่เปลี่ยนแปลงพื้นที่ดำเนินโครงการป้าชุมชน ให้จัดทำคำขอต่ออายุโครงการป้าชุมชน (แบบ ปชช.5) และโครงการป้าชุมชนที่ขอต่ออายุ (แบบ ปชช. 5.1) ให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องและเมื่อเห็นว่าถูกต้องครบถ้วนแล้วร่วมรวมเอกสารเสนอหัวหน้าหน่วยงานรับผิดชอบ โดยส่งคำขอต่ออายุโครงการป้าชุมชน (แบบ ปชช.5) โครงการป้าชุมชนที่ขอต่ออายุ (แบบ ปชช. 5.1) รายงานผลการปฏิบัติงาน (แบบ ปชช.4) เอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง

3.3 กรณีมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ การต่ออายุโครงการป้าชุมชน หากมีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้มีการดำเนินการจัดทำรายงานการตรวจสอบพื้นที่ตามคำขอต่ออายุโครงการป้าชุมชนตามแบบ ปชช. 5.2 ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

3.3.1 การขอต่ออายุโครงการป้าชุมชน หากราชภูมิมีความประสงค์ที่จะเปลี่ยนแปลงแก้ไขพื้นที่ดำเนินโครงการป้าชุมชน เพิ่มหรือลดจำนวนแปลงป้าชุมชน เพิ่มหรือลดขนาดพื้นที่ป้าชุมชน หน่วยงานรับผิดชอบหมายให้ข้าราชการตั้งแต่ระดับปฏิบัติงานหรือปฏิบัติการขึ้นไปร่วมกับผู้นำชุมชนดำเนินการ

14-10 การป่าไม้ชุมชน

ตรวจสอบสภาพภูมิประเทศจริง และข้อมูลรายละเอียดต่างๆ ของพื้นที่ให้มีความถูกต้องและอุ่นชัดเจน โดยผู้ยื่นคำขอหรือผู้ได้รับมอบหมายเป็นผู้นำตรวจพื้นที่และให้ชาวบ้านเป็นพยาน

3.3.2 คณะกรรมการป่าชุมชนที่ดังกล่าว ตรวจสอบความชัดเจนของพื้นที่ดำเนินการตามคำขอต่ออายุโครงการป่าชุมชน และจัดทำแผนที่แสดงโครงการป่าชุมชน พร้อมเหตุผลประกอบว่า สมควรจัดทำโครงการป่าชุมชนต่อหรือไม่ หากมีความเห็นว่าไม่สมควรจัดทำป่าชุมชน ให้นำร่างงานรับผิดชอบมีหนังสือแจ้งผู้ยื่นคำขอเพื่อประสานงานแจ้งราษฎร์ร้องขอทราบพร้อมเหตุผลประกอบ

3.3.3 เมื่อดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องเรียบร้อยแล้ว รวบรวมเอกสารเสนอหัวหน้าหน่วยงานรับผิดชอบโดยส่งคำขอต่ออายุโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.5) โครงการป่าชุมชนที่ขอต่ออายุ (แบบ ปชช.5.1) รายงานการตรวจสอบพื้นที่ตามคำขอต่ออายุโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.5.2) รายงานผลการปฏิบัติงาน (แบบ ปชช.4) และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้อง

4. การสื้นสุดโครงการป่าชุมชน

การสื้นสุดของโครงการป่าชุมชนเกิดขึ้นได้หลายกรณี ดังนี้

4.1 กรณีครบกำหนดระยะเวลาดำเนินการนับตั้งแต่วันที่อธิบดีกรมป่าไม้อนุมัติโครงการป่าชุมชน (แบบ ปชช.3)

4.2 กรณีราษฎรในชุมชนนั้นๆ ร้องขอให้ปรับปรุงแก้ไขโครงการป่าชุมชนในประเด็นซึ่งเป็นสาระสำคัญของโครงการหรือมีเหตุผลความจำเป็นอย่างยิ่ง เช่น การเปลี่ยนแปลงแก้ไขพื้นที่ดำเนินโครงการป่าชุมชน เพิ่มหรือลดจำนวนแปลงป่าชุมชน เพิ่มหรือลดขนาดพื้นที่ป่าชุมชนให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการเพื่อขอต่ออายุโครงการป่าชุมชนตามแบบ ปชช.5 ดังนี้

4.2.1 หน่วยงานที่รับผิดชอบพิจารณาความเหมาะสมและให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการเพื่อขอต่ออายุโครงการป่าชุมชน เสนอกรmorphia ป่าไม้อนุมัติการต่ออายุโครงการป่าชุมชน พร้อมมีหนังสือสั่งการพนักงานเจ้าหน้าที่กรรมป่าไม้ดำเนินการ เมื่ออธิบดีกรมป่าไม้อนุมัติโครงการแล้วให้ถือว่าโครงการป่าชุมชนเดิมสื้นสุดอายุโครงการ

4.2.2 โครงการป่าชุมชนที่ขอต่ออายุใหม่ จะมีระยะเวลาการดำเนินการ 10 ปี นับตั้งแต่วันที่อธิบดีกรมป่าไม้อนุมัติโครงการ ทั้งนี้ โครงการป่าชุมชนเดิมที่เคยได้รับการจัดสรรงบประมาณ (เงินอุดหนุน) จากกรมป่าไม้แล้ว ให้ถือได้ว่าหมู่บ้านแห่งนี้ได้รับการสนับสนุนงบประมาณ (เงินอุดหนุน) เพื่อการบริหารจัดการพื้นที่ป่าชุมชนแล้ว

4.3 กรณีราษฎรในชุมชนนั้นๆ ขอยกเลิกโครงการเพื่อกำกิจกรรมอย่างอื่นที่มีความจำเป็นต่อชุมชน หรือหน่วยงานราชการที่กำกับดูแลพื้นที่หรือหน่วยงานของรัฐอื่นๆ มีแผนงานและงบประมาณเพื่อการพัฒนาพื้นที่ภายใต้โครงการโดยให้ดำเนินการดังนี้

4.3.1 ประธานกรรมการป่าชุมชนเชิญกรรมการและราษฎรในชุมชนร่วมกันประชุมราชบูรณะ พร้อมลงชื่อเป็นหลักฐาน โดยให้มีมติการประชุมราชบูรณะให้ยกเลิกโครงการป่าชุมชน

4.3.2 จัดทำหนังสือโดยมอบให้ตัวแทนชุมชน (นายกองค์การบริการส่วนตำบล นายกเทศมนตรี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือประธานคณะกรรมการป่าชุมชน และต่ำกว่านี้) เป็นผู้แทนของชุมชนยื่นหนังสือเสนอผ่านเจ้าหน้าที่ป่าไม้ผู้ปฏิบัติงานโครงการและหัวหน้าหน่วยงานที่รับผิดชอบโดยลำดับ

4.3.3 ให้หน่วยงานรับผิดชอบรวบรวมเอกสารเหตุผลความจำเป็นพร้อมแสดงความคิดเห็นเสนอการป่าไม้พิจารณาอยู่ดิ่งโครงการพร้อมสำเนาแจ้งอำเภอ และจังหวัดที่ตั้งเพื่อโปรดทราบ

4.3.4 ให้หน่วยงานที่มีความประสงค์จะใช้พื้นที่โครงการป่าชุมชนนั้น ให้นำผลการประชุมราษฎรไปประกอบ การพิจารณาขอใช้ประโยชน์พื้นที่ตามที่กฎหมายและระเบียบกำหนด ทั้งนี้ เมื่อได้รับอนุมัติให้ยุติการใช้ประโยชน์พื้นที่แล้วให้อธิบายโครงการป่าชุมชนสิ้นสุดลง

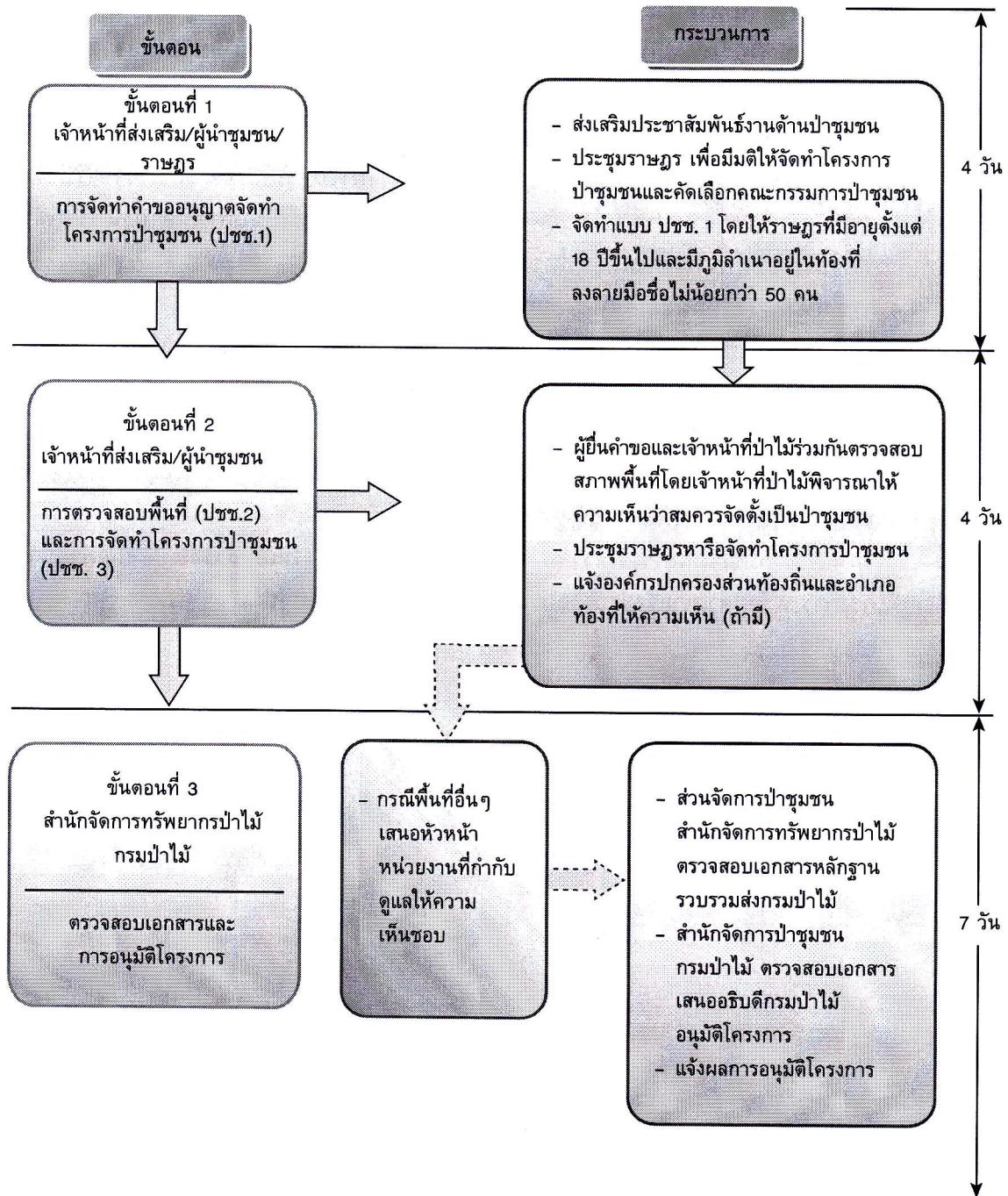
4.4 กรณีหน่วยงานรับผิดชอบเสนอขอยกเลิกโครงการ ด้วยเหตุว่าการดำเนินโครงการป่าชุมชนใดๆ มีลิ่งบ่นซึ่งว่าไม่เป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือกิจกรรมที่กำหนด และก่อให้เกิดความเสียหายต่อป่าไม้ และสภาพแวดล้อม ความสงบเรียบร้อยของชุมชน โดยจะต้องดำเนินการ ดังนี้

4.4.1 รายงานกรมป่าไม้เพื่อสั่งการให้หน่วยงานรับผิดชอบนั้นๆ ประสานงานกับอำเภอท้องที่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) กำนัน หรือผู้ใหญ่บ้าน (แล้วแต่กรณี) และราษฎรในชุมชนร่วมจัดทำโครงการและตรวจสอบข้อเท็จจริงเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว ให้ได้ข้อสรุปพร้อมข้อเสนอแนะ

4.4.2 หากมีข้อเสนอร่วมกันว่าสมควรยุติโครงการ ให้รวบรวมเอกสารข้อมูลเสนอการป่าไม้ พิจารณาอยู่ดิ่งโครงการ พร้อมสำเนาแจ้งอำเภอและจังหวัดที่ตั้ง เพื่อโปรดทราบ

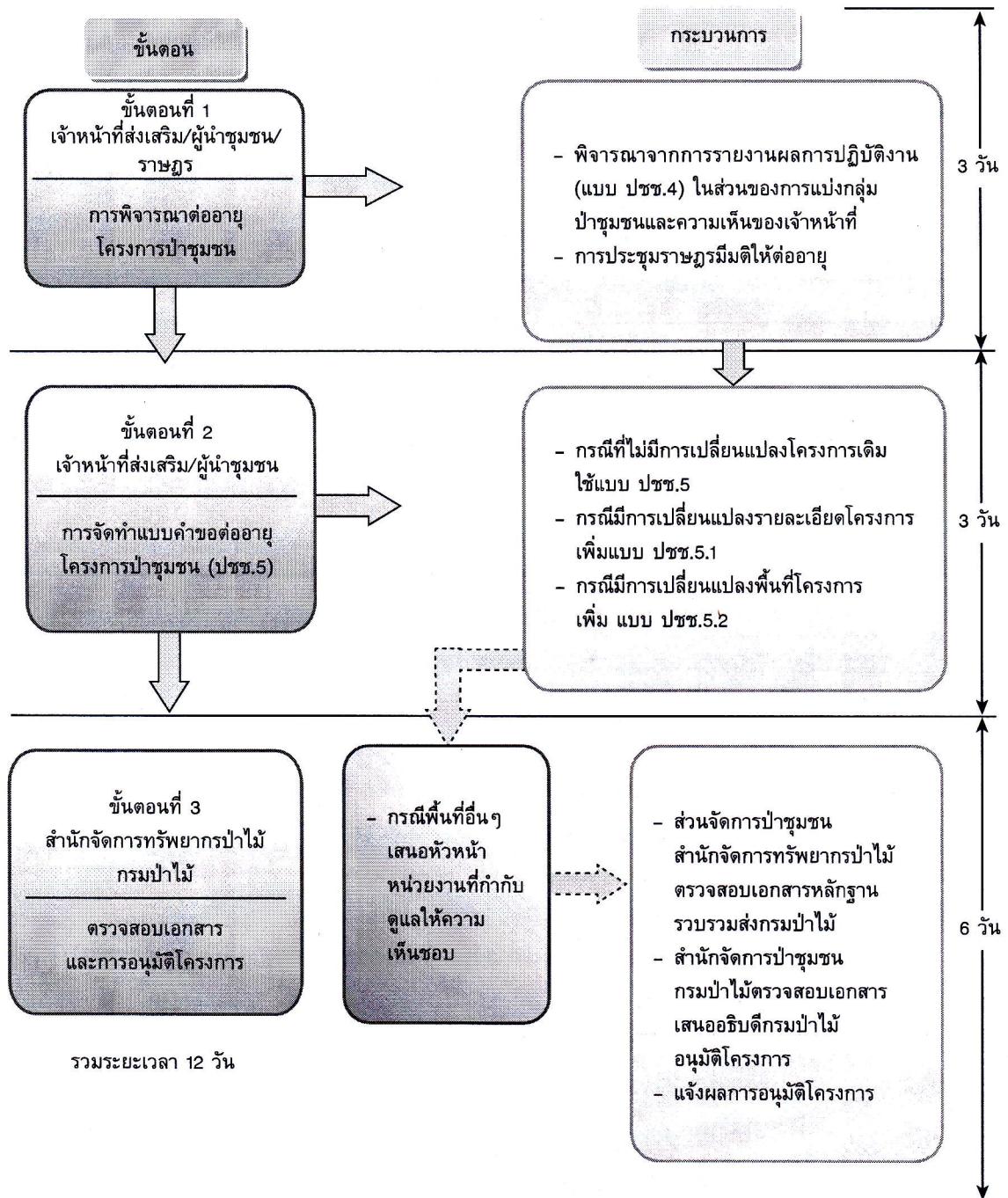
14-12 การป่าไม้ชุมชน

ขั้นตอนการจัดทำโครงการป่าชุมชน

ภาพที่ 14.1 กระบวนการจัดทำโครงการป่าชุมชน

ขั้นตอนการต่ออายุโครงการป้าชุมชน

ภาพที่ 14.2 กระบวนการต่ออายุโครงการป้าชุมชน

กิจกรรม 14.1.2

จงอธิบายถึงขั้นตอนกระบวนการในการจัดทำโครงการป่าชุมชนของกรมป่าไม้

แนวทางกิจกรรม 14.1.2

การจัดทำโครงการป่าชุมชน มี 3 ขั้นตอน คือ

1. การขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน
2. การตรวจสอบพื้นที่ตามคำขออนุญาตจัดทำโครงการป่าชุมชน
3. การเสนอโครงการป่าชุมชน

เรื่องที่ 14.1.3

การสนับสนุนการบริหารจัดการป่าชุมชน

โครงการบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ เป็นโครงการที่กรมป่าไม้ให้มีการจัดสร้างงบประมาณโดยตรง เพื่อประชาชนในหมู่บ้านและชุมชนได้นำไปบริหารจัดการป่า ตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิต โดยประชาชนเป็นผู้บริหารจัดการเอง ร่วมคิด ร่วมทำ และถือเป็นอีกขั้นหนึ่งของการพัฒนาประชาธิปไตย โดยมีหลักการสำคัญของโครงการ คือ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ระดมความคิด สังเคราะห์ความต้องการตามปัญหาของหมู่บ้านและชุมชน บริหารจัดการ ลำดับความสำคัญของโครงการ เพื่อใช้งบประมาณตามความต้องการของคนส่วนใหญ่โดยมีเจ้าหน้าที่ส่งเสริมป่าชุมชน ทำหน้าที่ในฐานะที่ปรึกษา และให้การสนับสนุนแก่ประชาชน โดย

1) เจ้าหน้าที่เข้าไปส่งเสริมประชาสัมพันธ์ สร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน ระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง

2) ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการจัดตั้งป่าชุมชนหรือต่ออายุโครงการป่าชุมชน ตามแนวทางของกรมป่าไม้ ภายใต้ความต้องการของชุมชน

3) อบรมให้ความรู้กับชุมชนในหมู่บ้านเป้าหมาย เพื่อจัดทำแผนการบริหารจัดการป่าชุมชน ตามบริบท ปัญหา สาเหตุ และความต้องการของชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ให้คำแนะนำ

กรมป่าไม้ได้เริ่มส่งเสริมให้หมู่บ้านเป้าหมายดำเนินการบริหารจัดการป่า โดยสนับสนุนงบประมาณ (งบเงินอุดหนุน) มาตั้งแต่ปีงบประมาณ พ.ศ. 2548 โดยมีหมู่บ้านเป้าหมายที่รับการสนับสนุนงบเงินอุดหนุนเพื่อการบริหารจัดการป่าชุมชนไปแล้วทั้งสิ้น 4,242 หมู่บ้าน เป็นงบประมาณรวม 325 ล้านบาท (ข้อมูล ณ วันที่ 30 กันยายน 2560) แต่เนื่องจากงบประมาณที่ได้รับการจัดสรรมีจำกัด จึงมีป่าชุมชนอีก

helyang แห่งที่ยังไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณดังกล่าว ซึ่งชุมชนสามารถเขียนแผนโครงการเพื่อขอสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น จังหวัด องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือภาคเอกชน มาดำเนินการบริหารจัดการป่าชุมชนได้ และจากการรวบรวมรายงานสรุปผลการปฏิบัติงานกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ พบว่ากิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการสามารถจำแนกออกเป็น 4 ด้าน ได้แก่ ด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ด้านการดูแลรักษาป่า ด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่า และด้านการศึกษาและถ่ายทอดองค์ความรู้ โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. กิจกรรมด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์

การประชาสัมพันธ์ เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการให้ข้อมูลทางด้านป่าไม้แก่สาธารณะทั่วๆ ไป หรือกลุ่มเป้าหมายเฉพาะกลุ่มโดยสื่อต่างๆ ที่มีอยู่ ได้แก่ หนังสือพิมพ์ วิทยุ โสตทัศน์ปกรณ์ และความมุ่งหมายของกิจกรรมนี้ก็เพื่อให้ประชาชนได้ทราบถึงสถานการณ์ป่าไม้ของประเทศไทยในปัจจุบันและอนาคต และการพัฒนาโครงการที่สำคัญ เช่น โครงการป่าชุมชน ฯลฯ และผลสุดท้ายก็คือ ทำให้ประชาชนเข้าใจ และ/หรือเปลี่ยนทัศนคติทางลบของเข้า ให้เข้ามาในกิจกรรมป่าไม้ในทางที่ถูกต้อง

เมื่อชุมชนได้รับเงินอุดหนุนในการบริหารจัดการพื้นที่ กิจกรรมที่ชุมชนส่วนใหญ่นิยมทำในด้านการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ป่าชุมชนของตนเอง ได้แก่ การทำป้ายชื่อโครงการป่าชุมชน ป้ายแนวเขต ของป่าชุมชน ป้ายภูระเบียบของชุมชน ป้ายคำขวัญ ป้ายรายชื่อคณะกรรมการป่าชุมชน ป้ายแผนปฏิบัติงานและระยะเวลาในการดำเนินงาน เสาหลักแนวเขต เป็นต้น

2. กิจกรรมด้านการดูแลรักษาป่าชุมชน

การดูแลรักษาป่า เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันรักษาป่า โดยได้รับความร่วมมือระหว่างชุมชนในพื้นที่ และเจ้าหน้าที่ของภาครัฐ ซึ่งชุมชนจะได้รับการสนับสนุนเงินอุดหนุนจากภาครัฐในการบริหารจัดการพื้นที่ป่า และเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการป้องกันรักษาป่า อาจมีเจ้าหน้าที่ในพื้นที่คอยให้คำแนะนำด้วยก็ได้

กิจกรรมด้านการดูแลรักษาป่าที่ชุมชนส่วนใหญ่นิยมร่วมกันทำนั้น คือ การป้องกันไฟป่า ได้แก่ การสร้างแนวกันไฟ การลาดตระเวนป้องกันไฟป่า ฯลฯ และการป้องกันรักษาป่า ได้แก่ การทำแนวเขตป่าชุมชน การทำทางตรวจการณ์ การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า การสร้างศาลาพักผ่อน การสร้างป้อมยาม เป็นต้น รวมไปถึงการจัดซื้ออุปกรณ์ในการดูแลรักษาป่า เช่น เครื่องมือและอุปกรณ์ดับไฟป่า ชุดลาดตระเวน วิทยุสื่อสาร ลวดหกามสำหรับทำแนวเขตป่าชุมชน ชุดปฐมพยาบาล มีดอีโต้ กล้องส่องทางไกล ฯลฯ

3. กิจกรรมด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่าชุมชน

การฟื้นฟูกิ่งธรรมชาติ เป็นการฟื้นฟูพืชและสัตว์ในระบบนิเวศที่เสื่อมโทรมที่เคยมีอยู่ ณ ที่นั้น ซึ่งอาจไม่ครอบคลุมทุกชนิดที่มีอยู่เดิม เนื่องจากในพื้นที่ส่วนใหญ่ยังไม่มีข้อมูลที่สมบูรณ์เกี่ยวกับชนิดของพันธุ์ไม้และสัตว์ต่างๆ ที่เคยอาศัยอยู่ การฟื้นฟูป่าจึงมุ่งเน้นที่จะสนับสนุนกระบวนการพัฒนาด้วยของระบบนิเวศโดยการปลูกพืชที่มีความสำคัญต่อระบบนิเวศดังเดิม

กิจกรรมด้านการนำรุ่งและฟื้นฟูป่าที่ชุมชนนิยมทำนั้น ได้แก่ การปลูกป่า ไม่ว่าจะเป็นการปลูกป่าเสริมปลูกหญ้าแฟก หรือการปลูกป่าเนื่องในวันสำคัญต่างๆ รวมไปถึงการจัดซื้อกล้าไม้เพื่อใช้ในการปลูกป่า ในโอกาสต่างๆ หรือบางชุมชนอาจใช้วิธีการเพาะชำกล้าไม้ของชุมชนเอง (การสร้างเรือนเพาะชำกล้าไม้) เพื่อให้ได้กล้าที่ดีและเพื่อสร้างอาชีพให้กับคนในชุมชนอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการฟื้นฟูสภาพภูมิทัศน์ป่าไม้ การแพร่ถางวัชพืช การทำฝายชะลอนความชุ่มชื้น การนำรุ่งรักษาป่า เช่น การลิดกิ่ง และการใส่ปุ๋ยกล้าไม้ ที่ทำการปลูกพื้นฟู รวมทั้งการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนที่มีจุดเด่นและมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นต้น

4. กิจกรรมด้านการศึกษาถ่ายทอดองค์ความรู้และด้านอื่น ๆ

การศึกษาและการถ่ายทอดองค์ความรู้เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการต่อยอดองค์ความรู้ทางด้านป่าชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นให้แก่บุคลากรในชุมชน บุคลากรยังออกที่สันใจ รวมไปถึงกลุ่มของเยาวชน เพื่อสร้างจิตสำนึกระโนดุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน อีกทั้งเยาวชนเป็นกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้ที่มีความสำคัญในการปลูกจิตสำนึกรักษาป่าไม้ เพราะในอนาคตเยาวชนในวันนี้ก็คือผู้ที่จะต้องเดินโอดเป็นผู้ใหญ่ในวันหน้า เป็นหัวหน้าครอบครัว และเป็นผู้ที่มีบทบาทในสังคมมากยิ่งขึ้น

กิจกรรมด้านการศึกษาและการถ่ายทอดองค์ความรู้ของชุมชนส่วนใหญ่ที่ทำนั้น ได้แก่ การทัศนศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การจัดประชุม การทำป้ายชื่อพันธุ์ไม้ ป้ายสื่อความหมาย แบบจำลองทางภูมิศาสตร์ เส้นทางศึกษารรมชาติ การจัดตั้งกลุ่มเยาวชนรักษาป่า การจัดตั้งองค์กรป่าชุมชน กิจกรรมนวดป่า กิจกรรมเลี้ยงผึ้งวนน้ำ รวมไปถึงการสร้างศูนย์การเรียนรู้และศูนย์ประสานงานป่าชุมชน เป็นต้น สำหรับกิจกรรมด้านอื่นๆ นอกเหนือจากที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อป่าชุมชนและชุมชน ตามความต้องการของชุมชน โดยไม่ผิดระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับสามารถดำเนินการได้ เช่น การพัฒนาอาชีพด้านป่าไม้ เป็นต้น

กิจกรรม 14.1.3

จงบอกถึงกิจกรรมด้านป่าชุมชนที่กรมป่าไม้ให้การสนับสนุน

แนวทางกิจกรรม 14.1.3

กิจกรรมในป่าชุมชนที่กรมป่าไม้ให้การสนับสนุนมี 4 ด้าน คือ

1. ด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์
2. ด้านการดูแลรักษาป่าชุมชน
3. ด้านการนำรุ่งและฟื้นฟูป่าชุมชน
4. ด้านการศึกษาถ่ายทอดความรู้และด้านอื่น ๆ

ตอนที่ 14.2

การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพัฒนาระบบที่ดิน

โปรดอ่านหัวเรื่อง แนวคิด และวัตถุประสงค์ของตอนที่ 14.2 แล้วจึงศึกษารายละเอียดต่อไป

หัวเรื่อง

- 14.2.1 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- 14.2.2 การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาระบบที่ดิน

แนวคิด

1. การบริหารจัดการป่าของชุมชน มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เมื่อสิ่งแวดล้อมในชุมชนเดิมขึ้น จะทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น จากการได้รับอากาศที่ดี มีแหล่งน้ำใช้สอย มีการเก็บหาของป่า ลดรายจ่ายเพิ่มรายได้ รวมไปถึงมีสมุนไพรไว้เป็นยา รักษาโรคต่างๆ ซึ่งจะทำให้สังคมสงบสุข มีความสามัคคีจากการที่ได้ทำกิจกรรมในป่าชุมชนร่วมกัน
2. ป่าชุมชนหลายแห่งได้ขอเข้าร่วมสนองพระราชดำริในโครงการอนุรักษ์พัฒนาระบบที่ดินเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำรวจและจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่น ดำเนินกิจกรรมร่วมกับชุมชนในการปกปักษ์พัฒนาระบบที่ดินในพื้นที่ป่าชุมชน รวมรวมพันธุ์ไม้เฉพาะถิ่น หรือที่ชุมชนมีความต้องการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ซึ่งทำให้ชุมชนมีการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่นและมีฐานข้อมูลด้านทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้และการวางแผนบริหารจัดการทรัพยากรอย่างสมดุลและยั่งยืนสืบไป

วัตถุประสงค์

เมื่อศึกษาตอนที่ 14.2 จบแล้ว นักศึกษาสามารถ

1. บอกถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมได้
2. บอกถึงวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พัฒนาระบบที่ดินได้

เรื่องที่ 14.2.1

การจัดการป่าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

วัตถุประสงค์ในการบริหารจัดการป่าชุมชนมีหลายประการ ขึ้นอยู่กับสภาพภูมิลังคม และความต้องการของชุมชนเป็นหลัก แต่ป่าชุมชนส่วนใหญ่จะมุ่งเน้นบริหารจัดการป่าเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมให้คงความอุดมสมบูรณ์เพื่อประโยชน์ทางอ้อมของชุมชน ซึ่งจะอยู่ตัวอย่างการจัดการป่าชุมชนจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ บ้านห้วยไร่บูรพา หมู่ที่ 10 ต.อุบมุง อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี และป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อน หมู่ที่ 4 ต.ด่านช้าง อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

โดยมีรายละเอียดของป่าชุมชนในแต่ละพื้นที่ ดังนี้

1. ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพา หมู่ที่ 10 ต.อุบมุง อ.หนองวัวซอ จ.อุดรธานี

1.1 ประวัติความเป็นมา

ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพา ตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ามหาภู雍 แต่เดิมชาวบ้านในตำบลอุบมุง จำนวน 2 หมู่บ้าน ประกอบด้วยบ้านห้วยไร่และบ้านห้วยไร่บูรพา ได้อาศัยพื้นป่าสงวนแห่งชาติป่ามหาภู雍หรือเทือกเขาภูพานน้อยเป็นแหล่งอาหารที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ และเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าตัวอย่างใหญ่ จำพวก ลิง ค่าง ป่า กระอก กระแต กระต่าย กระจะ พังพอน สุนัขจิ้งจอก ไก่ป่า และนกชนิดต่างๆ ซึ่งชาวบ้านได้เข้าไปอาศัยหาของป่า เก็บผัก หน่อไม้ ผักหวาน พืชสมุนไพร พื้นเห็ด กบ เยี้ยด อีกทั้งนำวัว และควายไปเลี้ยงบนภูเขาตั้งแต่สมัยปัฐย์ ย่า ตา ยาย เทือกเขาภูพานน้อยถือเป็นแหล่งต้นน้ำห้วยหลวง มีลำน้ำไหลผ่านสายน้ำบางอ่างถ้ำจันได้ไหลลงบันไดใหญ่ น้ำตก โป่งนกเป่า ต่อมามีบุคคลที่ไม่หวังดีต่อทรัพยากรธรรมชาติเข้ามาบุกรุกทำลายป่า และในฤดูแล้งก็มักจะเกิดไฟป่าลุกไหม้อยู่เป็นประจำทุกปี เนื่องจากชาวบ้านเข้าไปหากของป่าและล่าสัตว์ เพาป่าไม้ เพื่อทำการซักลากไม้ออกไป ทำให้เกิดไฟลุกไหม้ลามไปเป็นบริเวณกว้างมากแก่การดับไฟ ทำให้ชาวบ้านเกิดความเดือดร้อนไม่มีแหล่งอาหารมาเลี้ยงชีพเหมือนเดิม เมื่อถึงฤดูฝนก็ไม่มีต้นไม้มาครอบคลุมชั้นน้ำและเก็บกักน้ำไว้จนทำให้พื้นที่ป่าแห้งแล้ง ทั้งยังมีพากนายทุนเข้ามาบุกรุกพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ทำไม้สนสำปะหลัง ปลูกอ้อย ปลูกมะม่วงนอกฤดู ทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และวิถีการใช้ชีวิตของชาวบ้าน จนไม่สามารถที่อยู่นิ่งเฉยได้อีกต่อไป ปี พ.ศ. 2547 ราชภารบ้านห้วยไร่ และราชภารบ้านห้วยไร่บูรพาได้รวมตัวกันเข้ารับการฝึกอบรมราชภาราสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) จากกองทัพภาคที่ 2 ร่วมกับกรมป่าไม้ และได้มีการจัดตั้งกลุ่มสมาชิก รสทป. ประมาณ 300 คน เข้ามาช่วยสอดส่องดูแลรักษาพื้นที่ป่าไม้ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่ามหาภู雍 ไม่ให้มีการบุกรุกทำลายอีกต่อไป

1.2 ลักษณะพื้นที่และสภาพป่า

ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพาได้รับอนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2552 เนื้อที่ 2,916 ไร่ ลักษณะทั่วไปของป่าชุมชนมีสภาพเป็นป่าผสมระหว่างป่าเดิรรัง

ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง สภาพป่าบางส่วนเป็นที่รกร้างและภูเขาสูง บางบริเวณมีลักษณะเป็นโขดหินขนาดใหญ่-เล็กผสมกันไป ซึ่งมีสภาพป่าที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีพรรณไม้นานาชนิด ทั้งต้นไม้ต้นอ้อยใหญ่ เช่น ต้นกระบอก ต้นมะกอกเกลี้อง ตะเคียนทอง แดง เต็ง รัง หนอนตายอยาก กระชายป่า กระเจียว ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีสัตว์ป่าที่พบเห็นได้ทั่วไป เช่น กระจะง สุนัขจิ้งจอก กระรอก กระต่าย กระแต บ่าง งู และนกชนิดต่างๆ ดังตัวอย่างในภาพที่ 14.3 และ 14.4

ภาพที่ 14.3 สภาพทั่วไปป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพา

ภาพที่ 14.4 ลำห้วย แหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์ในป่าชุมชน

1.3 จุดเด่นของป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพาเป็นป่าชุมชนที่มีความอุดม ชุมชนตระหนักรถึงคุณประโยชน์ของทรัพยากรป่าไม้ ก่อให้เกิดความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจในการช่วยกันอนุรักษ์ ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

ในชุมชน และยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชนตลอดทั้งปี เช่น หน้าหนาวไม้กิ่กินหน่อไม้ หน้าเหตึก กินเหตึก หน้าผักหวานกิ่กินผักหวาน ไข่มดแดงและของป่าที่มีหลากหลาย พืชสมุนไพรที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติและยังมีอยู่มาก เช่น หนองตายอย่าง กระชายป่า อีรอก ดอกกระเจียว เป็นต้น โดยเฉพาะดอกกระเจียวประทุมมาสีชมพูที่ออกดอกบานสะพรั่งเต็มพื้นที่ในฤดูฝน และที่สำคัญป่าชุมชนบ้านหัวยี่รี น้ำร้ายมีปีงอกเป่า (นกเปาลงมากินดินในฤดูแล้ง) ถ้าอีเกีย น้ำตกจะอ่าง ตันข้อหินที่ออกดอกขาวบานสะพรั่งเต็มพลาญหิน มีถ้ำจันได (ลักษณะเป็นช่องอนหินขนาดใหญ่) สามารถพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และเป็นศูนย์เรียนรู้ด้านความหลากหลายทางชีวภาพ

ป่าชุมชนบ้านหัวยี่รีบูรพา มีรางวัลที่ได้รับดังนี้

- ได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” รางวัลชั้น 1 ตัว
- ได้รับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” รางวัลชั้น 2 ตัว
- รางวัลป่าชุมชนชนะเลิศระดับประเทศ รางวัลถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โครงการคนรักษ์ป่า ป่ารักษุมชน ประจำปี พ.ศ. 2553

1.4 การบริหารจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านหัวยี่รีบูรพา มีสภาพป่าที่อุดมสมบูรณ์ ถือเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีค่าและมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชน ซึ่งเป็นแหล่งรวมของ พืช ผัก สมุนไพร และสัตว์ป่า การเพิ่มขึ้นของประชากรชาวบ้านหัวยี่รีบูรพาทำให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีการบุกรุกป่าเพื่อทำสวนมะม่วงนอกฤดูกาล ทำให้ความอุดมสมบูรณ์ของป่าลดลงอย่างต่อเนื่อง จึงทำให้ราษฎรเมืองที่จะอนุรักษ์และปกป้องปืนป่าเอ้าไว้ให้ลูกหลานสืบไป ซึ่งมีประวัติในการเข้ามายื่นร่วมบริหารจัดการป่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2543 เป็นต้นมา ดังนี้

1.4.1 เมื่อปี พ.ศ. 2543 ราษฎรบ้านหัวยี่รีบูรพา ร่วมกับราษฎรบ้านหัวยี่รี เข้ารับการฝึกอบรมราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า (รสทป.) จากกองทัพภาคที่ 2 ร่วมกับกรมป่าไม้ และได้ผ่านการพิจารณาให้เข้ารับพระราชทานธง “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ประจำปี 2547 รางวัลชั้น 1 ตัว (แปลงป่าชุมชนบ้านหัวยี่รี) และได้ผ่านการพิจารณาให้เข้ารับพระราชทาน “พิทักษ์ป่า เพื่อรักษาชีวิต” ประจำปี 2554 รางวัลชั้น 2 ตัว (แปลงป่าชุมชนบ้านหัวยี่รีบูรพา)

1.4.2 ในปี พ.ศ. 2548 จันถีป่าจุบัน เทศบาลตำบลล้อมบุ่ง ได้สนับสนุนงบประมาณ กิจกรรมรณรงค์ป้องกันการดับไฟป่า จำนวน 11 หมู่บ้าน โดยให้ป่าชุมชนบ้านหัวยี่รีบูรพา และบ้านหัวยี่รี เป็นป่าต้นแบบการดับไฟป่าและสร้างเครือข่ายป้องกันรักษาไฟป่า

1.4.3 ในปี พ.ศ. 2552 ได้อันมัดจัดตั้งป่าชุมชนจากการป่าไม้ มีการตั้งคณะกรรมการป่าชุมชน มีการออกกฎหมายในการบริหารจัดการป่าชุมชนร่วมกัน และกรมป่าไม้สนับสนุนให้เป็นหมู่บ้านเป้าหมาย ประจำปี 2552 และสนับสนุนกิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ จากนั้นได้ดำเนินกิจกรรมการบริหารจัดการป่าชุมชนเป็นการต่อเนื่อง เช่น รณรงค์การป้องกันไฟป่าอย่างต่อเนื่อง โดยการติดป้ายประชาสัมพันธ์ป้องกันไฟป่ารอบป่าชุมชน และเป็นแกนนำในการดับไฟป่าของเทศบาล ตำบลล้อมบุ่ง จัดชุดลาดตระเวนตรวจสอบกรณีในเขตป่าชุมชน จัดชุดอยู่เรียบประจำด่านตรวจการณ์

(ดังแสดงในภาพที่ 14.5) และอยู่ระหว่างดำเนินการ ประชาสัมพันธ์โดยการประกาศทางหอกระจายข่าวเป็นประจำเพื่อให้ราษฎรในชุมชนได้รับทราบความก้าวหน้า

1.4.4 ปี พ.ศ. 2554 เข้าร่วมจัดกิจกรรมโครงการ 84 ป่าชุมชน ปลูกต้นไม้ถาวรพ่อเนลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554 โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากบริษัทผลิตไฟฟ้าราชบุรีโซลูชัน จำกัด (มหาชน)

1.4.5 ปี พ.ศ. 2558 เข้าร่วมโครงการ 60 ป่าชุมชน อนุรักษ์พันธุกรรมพืชตามแนวทางพระราชดำริ เพื่อร่วมเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 60 พรรษา 2 เมษายน 2558 และเปิดโอกาสให้เยาวชนได้เข้ามาร่วมเรียนรู้ ดังแสดงภาพที่ 14.6

ภาพที่ 14.5 การตรวจลาดตระเวน คุ้มครองป่า

ภาพที่ 14.6 เยาวชนเรียนรู้การจัดการป่าชุมชน

1.5 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านห้วยไร่บูรพา มีเนื้อที่กว้างใหญ่ถึงสองพันกว่าไร่ มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ จึงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารหล่อเลี้ยงชาวจังหวัดอุดรธานี เป็นปอดขนาดใหญ่ของจังหวัด เพื่อฟอกอากาศบริสุทธิ์ และเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอนอีกด้วย ดังนั้นการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนส่วนใหญ่ จะเป็นไปในทางอ้อมเพื่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้น เช่น ช่วยให้ฝนตกตามฤดูกาล เป็นแหล่งศึกษา ชนิดพันธุ์ไม้ และเป็นแหล่งพักผ่อนหย่อนใจ โดยเฉพาะฤดูฝน นักท่องเที่ยวจะเดินทางมาชมดูกกระเจียว-ปทุมมาที่บ้านเต็มพื้นที่ป่าชุมชนอย่างสวยงาม

สำหรับการใช้ประโยชน์ด้านอื่นจากป่าชุมชนนั้น ชุมชนมีภาระเบี่ยงที่เป็นลายลักษณ์อักษร ชาวบ้านจะรู้จักภายในหมู่บ้านว่าใช้ประโยชน์อะไรได้บ้าง เก็บหาอะไรได้บ้าง ส่วนมากจะเป็นของป่าเล็กๆ น้อยๆ ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ไม่หวังเพื่อค้าขาย หวังเพื่อเลี้ยงชีพไปวันๆ เท่านั้น เช่น เก็บ หาไม้ล้มของนอนไฟรเพื่อเป็นไม้ใช้สอย ไม้ฟืน ถ่าน และเก็บหาของป่าตามฤดูกาล เช่น เห็ด ผักหวาน ผลไม้ป่า และแมลงกินได้ ดังแสดงในภาพที่ 14.7 และ 14.8 เป็นต้น

ภาพที่ 14.7 เห็ดที่เก็บได้จากป่าชุมชน

ภาพที่ 14.8 พืชผักพื้นบ้านจากป่าชุมชน

2. ป่าชุมชนบ้านพุ่น้ำร้อน หมู่ที่ 4 ต.ด่านช้าง อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี

2.1 ประวัติความเป็นมา

เมื่อปี พ.ศ. 2539 การตัดไม้ทำลายป่าโดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ของชุมชน เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีการเผาถ่านก้อนอย่างแพร่หลาย เป็นอาชีพรองจากการทำไร่ ส่งผลให้ผืนป่าถูกทำลายอย่างรวดเร็ว อีกทั้งยังเป็นช่วงของการทำสัมปทานเหมืองหินแกรนิตของบริษัทเอกชน ซึ่งหากไม่มีการทำเนินการยับยั้งและฟื้นฟูป่า จะส่งผลกระทบให้ผู้หางานต่อความเสื่อมอยู่และการทำกินของชาวบ้าน ทั้งนี้ ชุมชนได้มีเจ้าอาวาสวัดพุ่น้ำร้อน เป็นศูนย์รวมจิตใจของชุมชนบ้านพุ่น้ำร้อน หมู่ที่ 4 ต.ด่านช้าง อ.ด่านช้าง จ.สุพรรณบุรี จึงมีการประชุมปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนกับราชภราหารวิธีการแก้ไข โดยในช่วงแรกจะใช้การดูแลรักษาป่าร่วมกันในลักษณะของจิตอาสา ต่อมาในปี พ.ศ. 2547 มีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ได้เข้ามาระดับสูงและดำเนินการต้านป่าชุมชน โดยให้เข้าโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ตามแนวทางพระราชดำริเพื่อเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา พระบรมราชินีนาถ โดยได้ดำเนินการประชุมประชาคมชาวบ้านร่วมกันหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และขอจัดตั้งป่าชุมชนบ้านพุ่น้ำร้อนตามแนวทางของกรมป่าไม้ ในบริเวณพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าห้วยมัน ป่าพุ่นร้อนป่าหันองหญ้าไทร ป่าสงวนแห่งชาติป่าองค์พระป่าเข้าพุระกำ และป่าเข้าห้วยพลู

2.2 ลักษณะพื้นที่และสภาพป่า

ป่าชุมชนบ้านพุ่น้ำร้อนได้รับอนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2547 เนื้อที่ 6,562 ไร่ สภาพป่าสามารถแบ่งเป็น 2 ชนิด คือ ป่าเบญจพรรณ และป่าดิบชัน มีความอุดมสมบูรณ์และมีต้นไม้ขนาดใหญ่ชื่นกระจักรกระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน เช่น ไทร ทองหลาง ตะคร้อ มะกอก มะค่าโมง ประดู่ ชิงชัน ไฝรวก เป็นต้น และมีไม้พื้นล่างหลากหลายชนิด เช่น กลองย์ บรรพ์ เฟิร์นและลูกไม้ชนิดต่างๆ อีกทั้งยังมีพืชอาหารและพืชสมุนไพรนานาชนิด รวมถึงเหล็กน้ำ ธรรมชาติ (หินรูปเรือ) และถ้ำในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนเรียกว่า “ถ้ำหน้าผา” และมีจุดท่องเที่ยวที่มีความสวยงามตามธรรมชาติ อย่างน้ำตกเขาวง ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับเล่นน้ำพักผ่อนหย่อนใจ จนมีชื่อใน quadrant ของทุกปี และอ่างเก็บน้ำเขาวง ดังตัวอย่างในภาพที่ 14.9 และ 14.10

ภาพที่ 14.9 สภาพทั่วไปป่าชุมชนบ้านพุ่น้ำร้อน

ภาพที่ 14.10 ต้นไม้ที่ชุมชนร่วมปลูกและร่วมดูแลรักษา

2.3 จุดเด่นป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อนมีจุดเด่นต้นจากการที่ทรัพยากรป่าไม้ถูกทำลาย จึงทำให้ชุมชนเกิดการรวมตัวกันเพื่อฟื้นฟู ดูแลรักษา จนต่อมาสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เป็นป่าเบญจพรรณ มีต้นไม้ขนาดใหญ่หนอย ซึ่งเป็นไม้ดั้งเดิมขึ้นอยู่กระแส江流ทั่วไปของบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนและมีไม้ขนาดรองที่เจริญเติบโตภายหลังที่ได้ฟื้นฟูสภาพป่า เช่น ไทร ทองหลาง ตะคร้อ มะกอก มะค่าโมง ประดู่ ชิงชัน ไฝรวก ไฝป่า เป็นต้น และมีไม้พื้นล่างหลากหลายชนิด เช่น กลอย เปราะ เฟริญ และลูกไม้ชนิดต่างๆ พืชอาหารและสมุนไพร เช่น เห็ด หน่อไม้ ยอดป่า พลับพลึงป่า เปราะป่า เป็นต้น สัตว์ป่า ประกอบด้วย เสือ หมี ควาย หมาป่า ชานี ลิง ไก่ป่า หมูป่า เก้ง และเป็นแหล่งดูนกนานาชนิด และมีแหล่งทรัพยากรธรรมชาติ (หินรูปเรือ) และถ้ำในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน เรียกว่า “ถ้ำหน้าตา” นอกจากนี้ยังมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีความสวยงามตามธรรมชาติ คือ น้ำตกเขาวง ซึ่งเป็นสถานที่สำหรับเล่นน้ำพักผ่อนหย่อนใจ จะมีช่วงในฤดูฝนของทุกปี และอ่างเก็บน้ำเขาวง

ป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อนได้รับรางวัลป่าชุมชนชนะเลิศระดับประเทศ รางวัลถ้วยพระราชทาน สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี โครงการคนรักษ์ป่า ป่ารักษ์ชุมชน ประจำปี พ.ศ. 2559

2.4 การบริหารจัดการป่าชุมชน

การบริหารจัดการป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมเป็นการบริหารงานอย่างมีส่วนร่วม โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนและเจ้าอาวาสวัดพุน้ำร้อนเป็นแกนนำ มีกิจกรรมหลักๆ ดังนี้

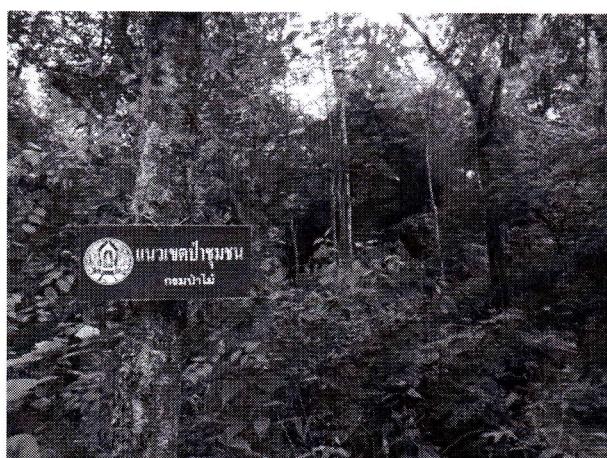
2.4.1 ชุมชนร่วมกันพัฒนาพื้นที่ป่าและองค์ประกอบของป่าบางพื้นที่ มีการปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวและแหล่งศึกษาเรียนรู้เชิงนิเวศ โดยร่วมกับสำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัด สำนักจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ 10 (ราชบุรี) กรมชลประทาน กรมการท่องเที่ยว และองค์การบริหารส่วนตำบล มีการปลูกฝังให้เยาวชนเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและประโยชน์อันมีค่าของชุมชน การอบรมให้ความรู้และพัฒนาเยาวชนให้เป็นมัคคุเทศก์น้อยจากรุ่นสู่รุ่น มีการฝึกอบรมเพิ่มพูนความรู้ให้กับคณะกรรมการป่าชุมชนตามโครงการต่างๆ ได้แก่ การฝึกอบรม

ราชภัฏราชสานักพิทักษ์ป่า การฝึกอบรมการบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากภาครัฐ การอบรมการท่องเที่ยวและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการศึกษาดูงานนอกสถานที่ นอกจากนี้คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อนได้มีการแนะนำและซักชวนให้คุณในชุมชนและชุมชนใกล้เคียง ดำเนินการจัดตั้งป่าชุมชน รวมทั้งจัดตั้งกลุ่มจิตอาสา คือ กลุ่มธรรมรณรงค์รักป่าและสิ่งแวดล้อม เพื่อร่วมกันดูแลป่า และดำเนินงานป่าชุมชน

2.4.2 ชุมชนได้มีการจัดทำป้ายประชาสัมพันธ์โครงการป่าชุมชน ป้ายภูระเบียบป่าชุมชน และป้ายแนวเขตป่าชุมชน ตลอดจนป้ายแสดงเส้นทางศึกษาธรรมชาติและป้ายประชาสัมพันธ์เหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่

2.4.3 ชุมชนมีการเดินลาดตระเวนป่าและร่วมกันเฝ้าระวังไฟป่าอย่างต่อเนื่อง โดยมีการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและประชาชนในพื้นที่ ร่วมกันจัดทำแนวกันไฟ มีการตั้งกฎและระเบียบของชุมชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้อายุ长มีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์ต่อสมาชิกอย่างยั่งยืน

2.4.4 ชุมชนมีการสร้างฝ่ายชลอน้ำ โดยร่วมกับหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน จัดกิจกรรมสร้างฝ่ายชลอน้ำในพื้นที่ ได้แก่ โครงการ 19 กิจกรรมทำดี เพื่อพ่อ “กิจกรรมสร้างฝ่ายถาวรฟ่อ” เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษา 5 ธันวาคม 2556 ร่วมกับบริษัท ผลิตไฟฟ้าราชบุรีไฮลิติง จำกัด (มหาชน) และกรมป่าไม้ เข้าร่วมกิจกรรม การสร้างฝ่ายกึ่งถาวรป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อน จำนวน 11 ฝ่าย นอกจากนี้ยังมีความร่วมมือของวัดในชุมชน โดยมี “พระครุวิสูตรรณดุณ” เจ้าอาวาสวัดพุน้ำร้อน ซึ่งเป็นศูนย์รวมครรภชาของคนในชุมชน ได้เข้ามา มีส่วนร่วมในการพัฒนาป่าชุมชน ได้แก่ การปลูกพื้นป่า การอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชน รวมทั้งการอบรม สั่งสอนประชาชนและเยาวชน ให้มีใจรักและเห็นความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนอีกด้วย ดังตัวอย่างในภาพที่ 14.11 และ 14.12

ภาพที่ 14.11 ป้ายแสดงแนวเขตป่าชุมชน

ภาพที่ 14.12 ชุมชนร่วมกันสร้างฝายชะลอน้ำในป่าชุมชน

2.5 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

2.5.1 ด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อได้มีการจัดตั้งป่าชุมชนบ้านพุน้ำร้อน พื้นที่ป่าได้รับการดูแลโดยชุมชนทำให้ทรัพยากรป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์มาก พื้นที่เข้าหัวโlonในอดีตได้รับการฟื้นฟูเป็นป่าที่สมบูรณ์ ในวันนี้ เป็นแหล่งต้นน้ำของชุมชน ชุมชนสามารถทำการเกษตรได้ พ่อแม่ที่ไปทำงานทำในเมืองกลับคืนสู่ครอบครัว สร้างความสามัคคีให้ชุมชน สังคมมีสุข นอกจากนี้ยังมีการรักษาสิ่งแวดล้อมโดยการส่งเสริมการใช้พลังงานอย่างรู้คุณค่าเพื่อคุณภาพชีวิตที่ดี โดยการใช้พลังงานทดแทนในชุมชน เช่น การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ และส่งเสริมกิจกรรมด้านการรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน สนับสนุนให้มีการคัดแยกขยะ การรีไซเคิลของที่ไม่ใช้แล้วทั้งในครัวเรือนและบริเวณพื้นที่ป่าชุมชน รวมถึงการกำจัดขยะตามสถานที่ต่างๆ

2.5.2 ด้านระบบเศรษฐกิจ ชุมชนสามารถดำรงชีวิตและสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ได้แก่ การเป็นมัคคุเทศก์ท่องถิน มัคคุเทศก์น้อย การใช้ประโยชน์พิชอาหารและพิชสมุนไพร จากป่าชุมชน เช่น หน่อไม้ ผักเปละ กลอย เห็ด ฯลฯ มาใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ตลอดจนแบบรูปเป็นอาหารต่างๆ เพื่อสร้างรายได้และจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากป่าชุมชน

2.5.3 ด้านสังคมและวัฒนธรรม ชุมชนได้ออนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ เช่น การจัดตั้งพิพิธภัณฑ์ชุมชนวัดพุน้ำร้อน เนื่องจากบริเวณที่ตั้งของชุมชนนี้ เคยมีมนุษย์ยุคหินใหม่อายุกว่า 3,000 ปี อาศัยอยู่ และอนุรักษ์สืบสานกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงเป็นการท่องผ้าของชาวลาวครั้ง โดยวัดถูกดิบที่ใช้ดือไหมและฝ้าย และใช้สีเย็บจากธรรมชาติ เช่น เปลือกไม้ ลูกหว้า ซึ่งลวดลายที่ทอขึ้นมา มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของบ้านพุน้ำร้อนเอง เรียกว่า “ผ้าชิ้นเดินจาก”

กิจกรรม 14.2.1

จงอธิบายถึงสาเหตุหลักที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

แนวตอบกิจกรรม 14.2.1

สาเหตุที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป้า เป็นผลจากการใช้ประโยชน์จากป้าโดยไม่จำกัดและไม่มีการบริหารจัดการอย่างถูกวิธี ทำให้ป้าถูกทำลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเผาถ่านสัตว์และทำไม้รวมไปถึงการบุกรุกป้าเพื่อทำไร่ ทำให้พื้นที่เกิดความแห้งแล้ง ชุมชนเกิดความเดือดร้อน จึงรวมตัวกันเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป้าและจัดตั้งเป็นป้าชุมชน

เรื่องที่ 14.2.2

การจัดการป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช

ป้าชุมชนหลายแห่งโดยองค์การบริหารส่วนตำบล ได้ออกเข้าร่วมสนองพระราชดำริในโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี “งานฐานทรัพยากรห้องถิน” ซึ่งบางแห่งสามารถดำเนินการตามกิจกรรมดังๆ ของโครงการได้ครบถ้วน จึงขอยกตัวอย่างป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี หมู่ 2 ต.หนองโรง อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี และป้าชุมชนบ้านหัวบึง หมู่ 9 ต.ทรายมูล อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ทั้งนี้มีรายละเอียดของป้าชุมชนในแต่ละพื้นที่ ดังนี้

1. ป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี หมู่ 2 ต.หนองโรง อ.พนมทวน จ.กาญจนบุรี

1.1 ประวัติความเป็นมาป้าชุมชน

ในอดีตที่ผ่านมาบ้านห้วยสะพานมีป้าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยพันธุ์ไม้นานาชนิด ในปัจจุบันมีต้นไม้ที่สำคัญหลักหลายชนิด มีสัตว์ป่านานาชนิด และมีน้ำในลำห้วยไหลตลอดทั้งปี ต่อมาในสมัยสองครั้งที่ 2 มีการสร้างทางรถไฟเพื่อใช้ในสังคมท้องที่ปูนได้เกณฑ์เชลยศึกเข้ามาตัดต้นไม้เพื่อทำหมอนรถไฟ ใช้ทำฟืน ทำสะพาน ค่ายทหาร เป็นต้น และต่อมาเมื่อการตั้งโรงงานกระดาษขึ้นที่ อ.เมือง จ.กาญจนบุรี ได้มีการขอใช้พื้นที่ป้าอุดมสมบูรณ์ ตัดไม้ราก ไม้ไผ่ มาทำเยื่อกระดาษ ตัดต้นไม้เพื่อมาทำฟืนเป็นเชื้อเพลิง และเมื่อต้นไม้ถูกโค่นลง ป้าเริ่มเลื่อมโกรกมีรากในพื้นที่รวมทั้งที่มาจากการพื้นที่อื่นได้เริ่มเข้ามาจับจองและแฝงตัวมาเป็นที่ทำกิน ซึ่งในช่วงแรกนี้การบุกรุกยึดถือครอบครองเป็นไปอย่างช้าๆ

ในเวลาไม่กี่ปีพื้นที่ป่าถูกทำลายไปมาก แม้แต่ต้นไม้เล็กๆ ก็ถูกทำลายไปเกือบหมด สัตว์ป่าไม่มีที่อยู่อาศัยก็หมดไปด้วย สิ่งที่เข้ามาทดแทนก็คือความแห้งแล้ง ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ขาดแคลนน้ำอากาศร้อน ความชื้นในดินเกือบไม่มี ธรรมชาติที่สวยงามก็หมดไป คงเหลือเพียงต้นไม้ที่แตกจากตอดเดิม ชาวบ้านที่เคยใช้พื้นที่ป่าเลี้ยงสัตว์ได้รับความเดือดร้อน เนื่องจากไม่มีพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์ เช่นแต่ก่อน จากชุมชนที่เคยสงบสุข อยู่กันแบบพึ่นทอง แต่เมื่อความเริ่มเข้ามา ชีวิตชาวบ้านหัวยสะพานเริ่มเปลี่ยนไป ทำให้เกิดการรวมตัวของบุคคลในชุมชน เรียกชาวบ้านมาประชุมเพื่อบรึกษาหารือกัน ระดมความคิดและลงมติว่าชาวบ้านหัวยสะพาน “ต้องเอาที่ดินบริเวณป่าไม้ที่ถูกบุกรุกและเป็นพื้นที่ดินที่เป็นสาธารณะประโยชน์ดีนีจากกลุ่มน้ายทุน” โดยการส่งกรรมการชุดแรกเข้าไปเจรจาขอร้องต่อกลุ่มน้ายทุน ผลปรากฏว่าทางกลุ่มน้ายทุนและผู้บุกรุกไม่ยินยอม จึงเกิดเหตุการณ์การต่อต้านชาวบ้านหัวยสะพาน และมีการกระบกกระหั่นกันบ้างเรื่อยมา

หลังจากนั้นคณะกรรมการพร้อมกับชาวบ้านจึงช่วยกันทำแนวเขตเพื่อป้องกันไม่ให้ผู้ใดรุกล้ำเข้ามา อีก โดยใช้แนวต้นไม้ที่ขึ้นตามธรรมชาติ และในปี พ.ศ. 2517 ได้มีการร่วมวัดและปักหลักเขตด้วยเสากอนกรีต และทำคันดินเป็นแนวเขตป่า มีเนื้อที่วัดได้ประมาณ 1,008 ไร่ ต่อมากลุ่มน้ำที่ 4 หมู่บ้านได้ร่วมกันปลูกต้นไม้ลังในบริเวณที่ป่าแห่งนี้ ป่าที่เคยถูกทำลายเป็นประจำทุกปี ปีละหลายครั้งโดยช่วยกันดูแลรักษา

1.2 ลักษณะพื้นที่และสภาพป่า

ป่าชุมชนบ้านหัวยสะพานสามัคคีได้รับอนุญาติจัดตั้งป่าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 11 เมษายน 2554 เนื้อที่ 2,094 ไร่ ป่าชุมชนบ้านหัวยสะพานสามัคคี เป็นพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน มีลักษณะเป็นพื้นที่ร่วน เดิมเป็นป่าเบญจพรรณ แต่หลังจากที่มีการบุกรุกตัดต้นไม้ใหญ่ สภาพป่าจึงเปลี่ยนแปลงไป ต้นไม้ที่มีอยู่ในป่าจุบันจึงเป็นไม้รุนแรงที่เกิดจากต้นไม้และลูกไม้ ป่าจุบันมีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณเสื่อมโทรม โดยจำแนกพื้นที่เป็น 2 ชนิดคือ ป่าธรรมชาติ และป่าป่าลูก โดยมีการแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ชั้น คือ ป่าชั้นนอกเรียกว่าป่าเพื่อการใช้สอย ป่าชั้นกลางเรียกว่าป่าป่าลูกเสริม และป่าชั้นในเรียกว่าป่าเพื่อการอนุรักษ์ ดังแสดงในภาพที่ 14.13

ภาพที่ 14.13 สภาพทั่วไปป่าชุมชนบ้านหัวยสะพานสามัคคี

1.3 จุดเด่นของป้าชุมชน

ป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีเกิดขึ้นมาได้จากการร่วมแรงร่วมใจของทั้ง 4 บ้าน ช่วยกันปกป้องดูแลรักษาป่าอย่างเข้มแข็ง พร้อมทั้งร่วมกันต่อต้านกลุ่มนายทุนผู้มีอิทธิพล ไม่ยอมให้มีการแสวงหา จากสภาพป่าพื้นราบมีดินไม้เหลือเล็กน้อย ในปัจจุบันกลับมาอุดสมบูรณ์อีกรั้ง มีการพัฒนาพื้นที่ป้าชุมชนเพื่อเสริมสร้างการเรียนรู้ด้านทรัพยากรป่าไม้ โดยจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติ ธนาคารพันธุ์ไม้ ศูนย์การเรียนรู้ฝึกอาชีพ และส่งเสริมให้เยาวชนเรียนรู้สามารถเป็นมัคคุเทศก์น้อยนำศึกษาธรรมชาติในป้าชุมชนได้อีกด้วย

ป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ตามโครงการ 60 ป้าชุมชนอนุรักษ์ พันธุกรรมพืชตามแนวพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเนลิมพระชนมพรรษา 60 พรรษา 2 เมษายน 2558 เนื่องจากมีความหลากหลายของจำนวนชนิดพันธุ์พืช อีกทั้งมีการบริหารจัดการพื้นที่เพื่อการใช้ประโยชน์หลากหลายกิจกรรม

ป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีได้รับรางวัลป้ายสนองพระราชดำริในงานฐานทรัพยากรท้องถิ่น เมื่อปี พ.ศ. 2558 โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และรางวัลป้าชุมชนชนะเลิศระดับประเทศ รางวัลถ้วยพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี โครงการคนรักษ์ป้า ป้ารักษ์ชุมชน ประจำปี พ.ศ. 2555

1.4 การบริหารจัดการป้าชุมชน

ป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีมีกิจกรรมหลักๆ ดังนี้

1.4.1 คณะกรรมการป้าชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่งตั้งคณะกรรมการร่วมดำเนินงาน บริหารจัดการเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ดังนี้

- 1) ทำการกำหนดขอบเขตพื้นที่ปักปักเพื่ออนุรักษ์พันธุกรรมพืช
- 2) ทำการสำรวจเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐานของชุมชน เช่น อาชีพ ประวัติหมู่บ้าน วิถีชีวิตชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น
- 3) ดูแลรักษาทรัพยากรท้องถิ่น พันธุ์ไม้ท้องถิ่น รวมทั้งรับรวมพันธุ์ไม้ดังกล่าว มาปลูกในป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ดังแสดงในภาพที่ 14.14
- 4) ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรท้องถิ่นและพันธุกรรมพืชอย่างสมดุลและยั่งยืน

ภาพที่ 14.14 การเก็บตัวอย่างพืชถูไม้เมล็ดไม้ เพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช

1.4.2 กิจกรรมการป้องกันดูแลรักษาป่า

1) การลาดตระเวนป้องกันรักษาป่า คณะกรรมการป่าชุมชน และกลุ่มราชภาราสามารถพิทักษ์ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ได้ทราบถึงบทบาทและหน้าที่ในการป้องกันดูแลรักษาป่า มีความตั้งใจและมีความเข้มแข็งในการอาสาสมัครป้องกันป่า โดยคณะกรรมการป่าชุมชนและกลุ่ม รสทป. ห้วยสะพานสามัคคี ออกลาดตระเวนดูแลพื้นที่ป่าชุมชนเป็นประจำ

2) กิจกรรมทำแนวกันไฟและป้องกันไฟป่า ทุกปีในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคีจะอาสาสมัครทั้งนักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่มาร่วมกิจกรรมทำแนวป้องกันไฟป่า

1.4.3 กิจกรรมปลูกต้นไม้และบำรุงรักษา คณะกรรมการป่าชุมชนและกลุ่ม รสทป. ห้วยสะพานสามัคคี ได้ดำเนินการและร่วมกับหน่วยงานต่างๆ ปลูกต้นไม้ในพื้นที่ป่าชุมชนและบริเวณหมู่บ้านอย่างต่อเนื่องมา จนถึงปัจจุบัน

1.4.4 กิจกรรมเผยแพร่องค์ความรู้

1) มีการจัดทำป้ายคำขวัญเชิงชุมชน ปลูกจิตสำนึกรักการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น ติดป้ายประชาสัมพันธ์ในบริเวณหมู่บ้าน บริเวณป่าชุมชน โดยจัดทำป้ายคำขวัญป้ายคติเดือนใจ ป้ายแนวเขตป่าชุมชน ป้ายกฎ กติกา ระเบียบ ข้อปฏิบัติ ป้ายชื่อต้นไม้ในป่าชุมชน

2) คณะกรรมการป้าชุมชน ได้จัดทำแผ่นพับประชาสัมพันธ์ ป้ายประชาสัมพันธ์ และป้ายกิจกรรมการดำเนินงานของป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี ร่วมจัดนิทรรศการและแสดงผลงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน อย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง

3) มีการถ่ายทำสารคดีเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ การทำงานของคณะกรรมการป้าชุมชน และกลุ่ม รสทป. ตลอดจนชุมชนบ้านห้วยสะพาน ออกอากาศรายการวิทยุทางสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย กาญจนบุรี เพย์พรีเกียวกับป้าและชุมชนเป็นประจำ และได้มีการแต่งเพลงและร้องเพลงประชาสัมพันธ์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งถือเป็นเอกลักษณ์ของป้าชุมชนบ้านห้วยสะพานสามัคคี

1.4.5 กิจกรรมศูนย์การเรียนรู้เรื่องป้าชุมชน ศึกษาดูงานด้านการบริหารจัดการของชุมชน ในเรื่องป้าอย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยในพื้นที่ป้าชุมชนได้มีการจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติเพื่อเป็นแหล่งศึกษาดูงานของผู้เข้ามาศึกษาธรรมชาติ โดยได้น้อมนำแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาเป็นแนวทางในการบริหารจัดการป่าและนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน โดยได้จัดตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ ขึ้นในหมู่บ้านโดยนำวัตถุถูกในป่า เช่น ต่อไมประดิษฐ์ นำพืชอาหารป่าในป้าชุมชนมาบริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมของครอบครัว

1.5 ประโยชน์ที่ได้รับจากการจัดการป้าชุมชน

กิจกรรมการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ทำให้ชุมชนมีฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งทางด้านกายภาพ ชีวภาพ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการวางแผนการบริหารจัดการด้านการอนุรักษ์ การใช้ประโยชน์ การพัฒนา อย่างสมดุลและยั่งยืน และยังได้ประโยชน์ทางอ้อม คือ ชุมชนเป็นระบบทุบន่าอยู่ มีแหล่งเรียนรู้และเป็นศูนย์กลางในการเผยแพร่ให้ความรู้

สำหรับประโยชน์ด้านอื่นที่ชุมชนจะได้รับจากการบริหารจัดการป้าชุมชน สรุปได้ดังนี้

15.1 เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า และรักษาสภาพแวดล้อมของชุมชน

15.2 เป็นห้องเรียน แหล่งศึกษาเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติของนักเรียน นักศึกษา และประชาชน ทั่วไป

15.3 เป็นแหล่งอาหารเพื่อการยังชีพและแหล่งไมใช้สอยในครัวเรือน และผลิตรายได้ให้กับชุมชน ดังแสดงในภาพที่ 14.15 และ 14.16

15.4 เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจในชุมชน และพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ของชุมชน และเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน

ภาพที่ 14.15 เห็ดที่ขึ้นในป่าชุมชน

ภาพที่ 14.16 ผลผลิตเพื่อสร้างรายได้จากป่าชุมชน

2. ป่าชุมชนบ้านหัวบึง หมู่ 9 ต.ทรายมูล อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น

2.1 ประวัติความเป็นมา

ป่าชุมชนบ้านหัวบึง หมู่ที่ 9 ต.ทรายมูล อ.น้ำพอง จ.ขอนแก่น ได้ย้ายมาจาก 2 หมู่บ้าน คือ บ้านโคงล่ำและบ้านขามเรือน บ้านโคงล่ำตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้านในปัจจุบันประมาณ 1 กิโลเมตร ต่อมาก็เกิดฟ้าผ่าคนตายกลางหมู่บ้าน ผู้เสียผู้แก่ได้ปรึกษากันว่า เป็นเหตุลางไม่ดีในหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวาดกลัวจึงได้พากันอพยพหนีมา โดยการนำของเส่าคำกับเส่าพระโท มาตั้งหมู่บ้านใหม่ส่วนบ้านขามเรือนมีผู้ร้ายเข้าปล้นเอาสิ่งของเป็นประจำจึงได้อพยพหนีมาโดยการนำของหลวงปู่สีทน กิตติปันโน มาตั้งหมู่บ้านขึ้นอยู่ทางทิศตะวันออกของหนองบึงประมาณ 300 เมตร จึงได้ตั้งชื่อว่าบ้านหัวบึง

เมื่อปี พ.ศ. 2442 ความตักดิสิทธิ์ของหลวงปู่สีทน กิตติปันโภ เป็นผู้มีเทพนัตรชั้นมากมีผู้ยำเกรง ประษฐ ในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่าหลวงปู่ปฏิบัติธรรมได้เข้มแข็งถึงขั้นปฏิภา 6 เป็นเนื้อนานุญาติของญาติโยมอย่างยอดเยี่ยม หลวงปู่แสดงธรรมให้ญาติโยมฟังให้มีการรักษาหน้า รักษาป่า นิเวชพรหมไม่ให้ตัดไม้ทำลายป่าถ้ามีการทำลายป่าดันน้ำก็หายไปในที่สุด ผู้คนจึงเชื่อฟังไม่ตัดไม้ทำลายป่าที่สมบูรณ์ หลวงปู่สีทน กิตติปันโภ จึงได้ให้ญาติโยมในหมู่บ้านแต่งตั้งผู้นำขึ้น

ป้าชุมชนบ้านหัวบึง เกิดขึ้นจากความร่วมแรงร่วมใจของราชภารีในชุมชนที่มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์ ห่วงโซ่ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ประกอบกับพื้นที่ชุมชนแห่งนี้มีศาลาปูด้า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชุมชนสักการะบูชา เป็นศูนย์รวมใจของราชภารีในชุมชนให้ช่วยกันดูแลรักษาป่า มีบ่อน้ำพระแม่ธรณีที่เกิดขึ้นกลางป้าชุมชนแห่งนี้มาแล้วกว่า 100 ปีแล้ว เป็นบ่อน้ำตามธรรมชาติที่เชื่อกันว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีน้ำผุดตลอดปี เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ทั้งการบริโภคและการเกษตรกรรมและเป็นป้าชุมชน ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของของสมุนไพรและของป่ามีต้นมะเดื่อภาวะขนาดใหญ่ ซึ่งเป็นดัชนีบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ พืชสมุนไพรนานาชนิด เช่น ว่านพญาเสีย พายสะมา นางแพง มีสรรพคุณแก้พิษ ส่องฟ้า พวงพี แก้พิษสำแดง เป็นต้น

2.2 ลักษณะพื้นที่และสภาพป่า

ป้าชุมชนบ้านหัวบึงได้รับอนุมติจัดตั้งป้าชุมชนตามแนวทางของกรมป่าไม้ เมื่อวันที่ 15 มีนาคม 2556 เนื้อที่ 88 ไร่ มีลักษณะภูมิประเทศเป็นดินร่วนปนทราย สภาพป่าเป็นป่าเต็งรัง มีความหนาแน่นประมาณ 90% ของพื้นที่ พรรณไม้ที่พบ ได้แก่ ไม้ตะแบก ยางนา มะอกอกเกลี้ยง แดง ประดู่ ชงโโค สมพง ในป้าชุมชนบ้านหัวบึงยังมีบ่อน้ำซับที่มีน้ำใช้ตลอดปี โดยพื้นที่ชุมชนน้ำรอบๆ แหล่งน้ำซับมีไลเคนส์ เพิร์น มอง ผักกูด ขี้นอยู่ทั่วบริเวณแหล่งน้ำ และยังมีชนิดพันธุ์ไม้และของป่ามากมาย รวมถึงสมุนไพรที่สำคัญ อีกหลายอย่าง เช่น ว่านพญาเสีย พายสะมา นางแพง มีสรรพคุณแก้พิษ ส่องฟ้า พวงพี แก้พิษสำแดง เป็นต้น

2.3 จุดเด่นของป้าชุมชน

ป้าชุมชนบ้านหัวบึงแห่งนี้มีศาลาปูด้าเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน โดยชาวบ้านมีความเชื่อว่า เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นที่สักการะบูชา เป็นศูนย์รวมใจของคนในชุมชนให้ช่วยกันดูแลรักษาป่า (ดังแสดงในภาพที่ 14.17) มีบ่อน้ำพระแม่ธรณีที่เกิดขึ้นกลางป้าชุมชนแห่งนี้มาแล้วกว่า 100 ปีแล้ว เป็นบ่อน้ำตามธรรมชาติที่เชื่อกันว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ มีน้ำผุดตลอดปี เป็นแหล่งน้ำที่ใช้ทั้งการบริโภคและการเกษตรกรรม ทรัพยากรป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ มีความหลากหลายของสมุนไพรและของป่า มีต้นมะเดื่อภาวะขนาดใหญ่ซึ่งเป็นเครื่องชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ของธรรมชาติ พืชสมุนไพรนานาชนิด อีกทั้งยังมีเส้นทางศึกษาธรรมชาติที่ชัดเจน เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้เกี่ยวกับธรรมชาติเป็นอย่างดีเป็นป้าชุมชนที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเทศไทย อยู่เป็นประจำ (ดังแสดงในภาพที่ 14.18)

ภาพที่ 14.17 ศาลาปูค่า ศูนย์รวมจิตใจของชุมชน

ภาพที่ 14.18 ประเพณีวัดนธรรมชาติบ้านหัวบึง

ป้าชุมชนบ้านหัวบึงได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่ตามโครงการ 60 ป้าชุมชนอนุรักษ์พันธุกรรมพืช ตามแนวพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา สยามบรมราชกุมารี เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหารังสรรคเฉลิมพระชนมพรรษา 60 พรรษา 2 เมษายน 2558 เนื่องจากมีความหลากหลายของจำนวนชนิด พันธุ์พืชท้องถิ่น

ป้าชุมชนบ้านหัวบึงได้รับรางวัลป้าชุมชนชนะเลิศระดับภาค (ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ) โครงการ
คนรักษ์ป้า ป้ารักษ์ชุมชน ประจำปี พ.ศ. 2558

2.4 การบริหารจัดการป่าชุมชน

ป่าชุมชนบ้านหัวบึงเกิดขึ้นจากความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ชาวบ้านจึงนับถือและให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์ ห่วงแห่นธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การบริหารจัดการป่าชุมชนดำเนินการในรูปแบบคณะกรรมการป่าชุมชน ซึ่งมีความเข้มแข็งเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน โดยได้ดำเนินการกิจกรรมโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งมีการกำหนดขอบเขตพื้นที่โครงการและจัดทำผังแสดงขอบเขตพื้นที่ สำรวจทรัพยากรในท้องถิ่นในทุกด้าน เช่น ประวัติหมู่บ้าน ข้อมูลภัยภาพ การใช้ประโยชน์จากพืชและสัตว์ ข้อมูลภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นต้น โดยทำทะเบียนจัดเก็บเป็นระบบและทำการอนุรักษ์ ใช้ประโยชน์ รวมทั้งฟื้นฟูทรัพยากรท้องถิ่นอย่างสมดุลและยั่งยืน ดังแสดงในภาพที่ 14.19-14.22

สำหรับกิจกรรมหลักด้านอื่นๆ ที่คณะกรรมการป่าชุมชนบ้านหัวบึงและชุมชนได้ดำเนินการมีดังนี้

2.4.1 กิจกรรมด้านการเผยแพร่ประชาสัมพันธ์ เช่น ทำป้ายแสดงโครงการป่าชุมชน ทำป้ายจัดประชุมคณะกรรมการป่าชุมชนรณรงค์/ป้ายคำขวัญ

2.4.2 กิจกรรมบริหารจัดการพื้นที่โดยการสนับสนุนจากการรัฐ

2.4.3 กิจกรรมด้านการดูแลรักษาป่าชุมชน เช่น ทำแนวกันไฟ ผังหลักแนวเขตและล้อมรั้วลดหนาม

2.4.4 กิจกรรมด้านการศึกษาและเรียนรู้เพื่อสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และถ่ายทอดให้เยาวชนเกิดความรักและห่วงแห่นในทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

2.4.5 กิจกรรมด้านการบำรุงและฟื้นฟูป่าชุมชน เช่น ปลูกเสริมป่าเดิมในพื้นที่ป่าเสื่อมโกร姆 และมีการตั้งกฎระเบียบในการรักษาป่าร่วมกัน

ภาพที่ 14.19 ป้ายแสดงรายชื่อพันธุ์ไม้ในป่าชุมชน

ภาพที่ 14.20 เห็ดทึบในป่าชุมชน

ภาพที่ 14.21 เส้นทางศึกษาธรรมชาติในป่าชุมชน

ภาพที่ 14.22 ป้ายประชาสัมพันธ์เพื่อการอนุรักษ์

2.5 การใช้ประโยชน์จากป้าชุมชน

การให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช จึงทำให้ป้าชุมชนบ้านหัวบึง เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้สำหรับนักเรียน นักศึกษาและประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่น ทั้งด้านกายภาพ ชีวภาพ วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการวางแผนในการบริหารจัดการป้าให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน

สำหรับการใช้ประโยชน์ด้านอื่นๆ มีดังนี้

- 2.5.1 เป็นแหล่งอาหารของคนในชุมชน เป็นการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ในครัวเรือน
- 2.5.2 เป็นแหล่งศึกษาnidพันธุ์ไม้สำหรับประชาชนทั่วไป
- 2.5.3 เป็นแหล่งของป่า สมุนไพร
- 2.5.4 เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมของชุมชนกับการพึ่งพิงป้า

กิจกรรม 14.2.2

จงบอกถึงประโยชน์ของการจัดการป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช

แนวต่อ กิจกรรม 14.2.2

การจัดการป้าชุมชนเพื่อการอนุรักษ์พันธุกรรมพืช เป็นการรวมพันธุ์ไม้และไม้ประจำถิ่นที่เริ่มสูญหายไปจากพื้นที่ให้กลับคืนมา ชุมชนมีฐานข้อมูลทรัพยากรท้องถิ่นในทุกด้าน เพื่อนำไปสู่การวางแผนในการบริหารจัดการป้าชุมชนให้เกิดความสมดุลและยั่งยืน
